

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ

**КОЛЕДЖ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА «КИЇВСЬКА
МУНІЦИПАЛЬНА АКАДЕМІЯ ТАНЦЮ ІМЕНІ СЕРЖА ЛИФАРЯ»
(КМАТ ІМЕНІ СЕРЖА ЛИФАРЯ)**

УХВАЛЕНО

Рішенням Вченої ради
Коледжу хореографічного мистецтва
«КМАТ імені Сержа Лифаря»

Протокол № 5 від 26.06.2026 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Коледжу хореографічного
мистецтва «КМАТ імені Сержа
Лифаря»

 Вячеслав КОЛОМІЄЦЬ

26 червня 2026 р.

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

РОБОЧА ПРОГРАМА

**освітнього компонента
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

**за спеціальністю В6 Перформативні мистецтва
галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки**

Київ – 2026

Обговорено та рекомендовано до використання у освітньому процесі на засіданні кафедри теоретичних дисциплін (протокол № 7 від 25.06.2026 р.)

Обговорено та рекомендовано до використання у освітньому процесі на засіданні Навчально-методичної ради КМАТ імені Сержа Лифаря (протокол № 6 від 24.06.2026 р.)

Укладач: Михайлов В.С., завідувач кафедри теоретичних дисциплін КМАТ імені Сержа Лифаря.

Зміст курсу базується на матеріалах навчального посібника:

Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.

При викладанні тем 1-8 використано матеріали авторського навчального посібника:

Вступ до економічної теорії: навчальний посібник / Авт. кол.: Михайлов В.С., Неділько В.В., Нежива С.М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. - 144 с.

Тема 27 курсу «Економічні особливості функціонування сфери культури та шоу-бізнесу» базується на спеціалізованій літературі в даній сфері.

Основи економічної теорії. Робоча програма освітнього компонента першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Уклад.: Михайлов В.С. – К.: КМАТ імені Сержа Лифаря, 2026 р. – 88 с.

ЗМІСТ

Опис освітнього компоненту.....	4
Мета та завдання освітнього компоненту.....	5
Програма освітнього компоненту.....	9
Структура освітнього компоненту.....	73
Теми семінарських занять.....	75
Теми для самостійного опрацювання.....	75
Методи та форми навчання.....	76
Методи та форми контролю.....	77
Контрольні запитання до заліку	81
Оцінювання результатів навчання.....	83
Методичне забезпечення.....	84
Рекомендовані джерела.....	86

Опис освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, ступінь вищої освіти	Характеристика освітнього компоненту
		денна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки	Цикл загальної підготовки
Освітніх модулів – 4	Спеціальність Спеціальність В6 Перформативні мистецтва	Рік підготовки:
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		3-й
Загальна кількість годин –120		Семестр
		V-VI-й
		Лекції
		68 год.
		Практичні, семінарські
		4 год.
		Лабораторні
		-
		Самостійна робота
		48 год.
		Індивідуальні завдання
		-
		Курсові роботи
		-
		Рівень вищої освіти Бакалавр
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 Самостійної роботи студента – 2		Вид контролю: залік

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання - 60% / 40%.

Програма вивчення освітнього компоненту «**Основи економічної теорії**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра в галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В6 Перформативні мистецтва.

Предметом вивчення ОК «Основи економічної теорії» є економічні відносини між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ. Ці економічні відносини регулюються об'єктивними економічними законами і реалізуються через економічну поведінку суб'єктів, які приймають рішення в умовах необмежених потреб і обмежених ресурсів.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальний курс пов'язується з такими освітніми компонентами як «Історія України», «Філософія», «Історія української культури», «Академічна доброчесність та основи наукових досліджень», «Загальний менеджмент та маркетинг», «Комп'ютерні технології», «Педагогіка», «Методика роботи з хореографічним колективом».

Мета та завдання освітнього компоненту

Метою вивчення ОК «Основи економічної теорії» є формування системи знань про економічний вибір суб'єктів економіки за умов обмежених виробничих ресурсів і безмежних потреб у різних соціально-економічних системах, у першу чергу, в сфері культурно-мистецької діяльності.

Основними завданнями вивчення освітнього компоненту є:

- висвітлення загальних засад економічного життя суспільства;
- розкриття закономірностей розвитку економічної системи та діалектики взаємозв'язку її структурних елементів;
- вивчення механізму дії економічних законів і механізму використання їх людьми у процесі господарської діяльності;
- визначення принципових рис основних соціально-економічних систем та напрямів їх еволюції,
- висвітлення ролі економічної теорії у розробленні шляхів ринкової трансформації національної економіки;
- визначенні специфічних елементів щодо економічних відносин у сфері культурно-мистецької діяльності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі ВО повинні:

мати:

загальні компетентності:

- ✓ ЗК01 Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
- ✓ ЗК02 здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства,

техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

спеціальні компетентності:

- ✓ СК05. Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків для забезпечення освітнього процесу в початкових, профільних, фахових закладах освіти.
- ✓ СК12. Здатність використовувати принципи, методи та засоби ОК «основи економічної теорії», сучасні методики організації та реалізації освітнього процесу, аналізувати його перебіг та результати в початкових, профільних, фахових закладах освіти.

Вміти:

- усвідомлювати основні особливості провідних наукових шкіл та напрямів економічної науки;
- мати здатність розуміння закономірностей функціонування сучасної економіки на мікро- та макрорівні;
- мати здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій;
- пропонувати способи вирішення економічних проблем, які виникають у процесі практичної діяльності;
- вміння давати власну науково-обгрунтовану оцінку конкретного економічного явища, особливо у сфері функціонування сфери культури та шоу-бізнесу.

Набути програмних результатів навчання:

- ✓ ПР01 Визначати взаємозв'язок цінностей громадянського суспільства із концепцією сталого розвитку України.
- ✓ ПР02 Розуміти моральні норми і принципи та вміти примножувати культурні, наукові цінності і досягнення суспільства в процесі діяльності.
- ✓ ПР11 Використовувати інноваційні технології, оптимальні засоби, методики, спрямовані на удосконалення професійної діяльності, підвищення особистісного рівня володіння фахом.
- ✓ ПР16 Відшукувати необхідну інформацію, критично аналізувати і творчо переосмислювати її та застосовувати в процесі виробничої діяльності.

На вивчення освітнього компоненту за нормативним терміном навчання відводиться 4 кредити ЄКТС/120 годин (спосіб контролю – залік).

Зміст курсу узгоджується з програмними результатами навчання (ПР) та загальними (ЗК) та спеціальними компетентностями (СК) освітньої-професійної програми «Хореографія»

№	Тема	Відповідні ЗК, СК та ПР
1.	Економічна теорія як наука.	ЗК01, ЗК02, ПР01
2.	Етапи виникнення, становлення та розвитку економічної теорії.	ЗК02, ПР02
3.	Виробничі можливості суспільства. Соціальна сутність виробництва.	ЗК02, СК17
4.	Інститути і право власності.	ЗК01, СК17, ПР01
5.	Економічний розвиток суспільства. Сучасні економічні системи. Перехідна економіка.	ЗК01, ЗК02, ПР01, СК17
6.	Товарне виробництво. Теорії вартості і грошей.	ЗК02, СК17
7.	Ринок як економічна форма організації функціонування економіки.	ЗК02, СК17, ПР22
8.	Конкуренція в ринковій економіці.	ЗК01, СК17, ПР22
9.	Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.	ЗК02, ПР02
10.	Підприємництво. Фірма в системі ринкових відносин.	СК17, ПР22
11.	Витрати і доходи фірми. Механізм ціноутворення.	СК17, ПР22
12.	Ринок праці. Заробітна плата.	ЗК01, СК17, ПР02
13.	Ринок капіталу. Процент.	СК17, ПР22
14.	Ринок землі. Земельна рента. Ринок нерухомості.	СК17, ПР22
15.	Система макроекономіки. Основні результати і показники макроекономіки.	ЗК02, СК17, ПР01
16.	Макроекономічна рівновага та економічне зростання.	ЗК02, ПР01, ПР22
17.	Макроекономічна нестабільність. Циклічність розвитку економіки.	ЗК02, ПР01
18.	Грошовий ринок.	СК17, ПР22
19.	Кредитно-банківська система.	СК17, ПР22
20.	Ринок цінних паперів. Фондова біржа.	СК17, ПР22
21.	Страховий ринок.	СК17, ПР22
22.	Фінансова система. Державний бюджет. Податки.	ЗК01, СК17, ПР01, ПР22
23.	Економічна безпека держави.	ЗК01, СК17, ПР01
24.	Роль держави в ринковій економіці.	ЗК01, ЗК02, СК17, ПР01
25.	Сутність, структура та закономірності розвитку світового господарства.	ЗК02, СК17, ПР01, ПР22

26.	Міжнародні валютні відносини.	СК17, ПР22
27.	Економічні особливості функціонування сфери культури та шоу-бізнесу.	ЗК02, СК17, ПР02, ПР22

Вивчення освітнього компонента «**Основи економічної теорії**» спрямоване на формування у здобувачів освіти системного економічного мислення, розуміння закономірностей функціонування національної та світової економіки, принципів сталого розвитку суспільства і культури.

Компетентності **ЗК01** і **ЗК02** забезпечують усвідомлення зв'язку між економічними, соціальними й культурними процесами, виховують громадянську відповідальність і здатність діяти в межах демократичних цінностей. **СК17** спрямована на розвиток уміння враховувати економічні, правові й організаційні аспекти діяльності у сфері мистецтва.

Програмні результати **ПР01**, **ПР02** та **ПР22** конкретизують здатність інтегрувати економічні знання у професійну практику - від аналізу суспільного розвитку до управління творчими та мистецькими проектами.

Таким чином, вивчення курсу створює підґрунтя для економічно обґрунтованого мислення майбутнього хореографа та педагога, що володіє навичками планування, оцінювання й управління мистецькою діяльністю у ринкових умовах.

Програма освітнього компоненту

Освітній блок 1. Загальні засади функціонування економіки

РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Економічна теорія як наука.

Економіка - найважливіша сфера життя суспільства, без якої неможливе існування людей. Кожен щодня стикається з економічними явищами: купівлею товарів, оплатою праці, грошима, податками, кредитами, інфляцією та безробіттям. Економічна теорія - суспільна наука, що вивчає відносини між людьми в процесі господарського життя. Багато явищ (інфляція, кризи, капіталізація тощо) потребують наукового пояснення. Економічні знання допомагають приймати обґрунтовані рішення, критично оцінювати економічну політику держави.

Економічна теорія допомагає:

- розуміти економічні явища (інфляцію, податки, кризи);
- усвідомлено оцінювати державну економічну політику;
- приймати раціональні рішення.

Методологія економічної теорії - це сукупність методів пізнання економічних явищ і процесів, категорій і законів.

Метод економічної теорії використовує досягнення багатьох наук (формальної логіки, філософії, статистики, історії, математики) і виробляє свої засоби вивчення господарського життя.

У процесі господарської діяльності виникають **економічні відносини**, які підпорядковуються економічним законам.

Економічні закони - це сталі причинно-наслідкові зв'язки в економіці. Вони не створюються людьми, а діють об'єктивно.

Економічна теорія посідає особливе місце в системі конкретних економічних наук. Вона є теоретичною основою галузевих (економіка транспорту, промисловості, сільського господарства та ін.), функціональних (економіка фінансів, статистика, економіка праці тощо) наук, а також наук, що перебувають на межі різних галузей знань (економічна географія, менеджмент, демографія, маркетинг та ін.). Економічна теорія як наука виконує низку функцій - методологічну, пізнавальну та практичну, а як навчальна дисципліна - ще й виховну.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке економіка та чому вона є необхідною частиною життя суспільства?
2. Які основні елементи економічної системи (людина, природа, блага)?
3. У чому різниця між природними (даровими) та економічними благами?
4. Чому потреби людей вважаються необмеженими?
5. У чому проявляється обмеженість ресурсів?
6. Які структурні елементи економіки (галузі, сфери, сектори, рівні)?

- 7.Що таке економічні інтереси і як вони пов'язані з потребами?
- 8.Дайте визначення економічним законам та наведіть приклади.
- 9.Які основні сфери економічних відносин?
- 10.У чому полягає предмет економічної теорії?

Завдання для самостійної роботи

- 1.Обгрунтуйте важливість економіки як об'єкта дослідження економічних наук.
- 2.Охарактеризуйте предмет дослідження економічної теорії.
- 3.Ситисло опишіть методологію дослідження економічної теорії.
- 4.Як ви розумієте дефініцію «економічний закон»?
- 5.З якими науковими та практичними напрямками пов'язана економічна теорія?

2.Етапи виникнення, становлення та розвитку економічної теорії.

Спочатку економічні знання існували як частина загальної науки (звичаї, правила, традиції). Перші згадки: Єгипетські папіруси, закони Хаммурапі, індійські веди. Китай - конфуціанство, Мен-цзи (захист селянського землеволодіння).

Давня Греція:

Ксенофонт - економіка як наука про збагачення господарства.

Арістотель - аналіз товару, грошей; розмежував споживну вартість і вартість; визнав функції грошей: міра вартості й засіб обігу.

Давній Рим - розвиток права приватної власності.

Середньовіччя - економічна думка під впливом церкви.

Фома Аквінський - теорія «справедливої ціни».

Меркантилізм (XV–XVII ст.).

Багатство = золото, срібло, гроші.

Джерело збагачення - **зовнішня торгівля**, увага лише на сферу обігу.

Два етапи:

Ранній (монетаризм) - заборона вивозу золота, високі мита.

Пізній - теорія торгового балансу, розвиток національної торгівлі.

Значення: підготовка ґрунту для класичної економії.

Французька школа – фізіократи.

Засновник - Ф. Кене; представники - Тюрго, Мірабо.

Багатство створюється в **сільському господарстві**.

Перенесення аналізу прибутку зі сфери обігу у сферу виробництва.

«Економічна таблиця» Кене - перший макроекономічний аналіз.

Англійська школа.

Представники: У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо.

Марксизм

Основний твір - К. Маркс «Капітал».

Ключова ідея - **теорія додаткової вартості** → конфлікт капітал–праця.

Результат практики: соціалістичні експерименти → криза.

Неокласична теорія.

Виникла наприкінці XIX ст.

Засновники: Менгер, Візер, Джевонс, Вальрас, Маршалл.

Кейнсіанство (Дж. М. Кейнс).

Головна ідея - **держава повинна регулювати економіку.**

Фокус на **макроекономіці**, зайнятості, попиті, доходах.

Неолібералізм.

Мінімальне втручання держави.

Свобода → ефективність економіки.

Представники: Мізес, Хайєк.

Монетаризм

Засновник - М. Фрідман.

Ключове: гроші = головний чинник економіки.

Ринок - саморегулювальний механізм.

Економічна думка в Україні бере початок із суспільно-економічних поглядів Київської Русі, з таких пам'яток, як «Руська правда» Ярослава Мудрого (XI ст.), «Повчання» Володимира Мономаха (XII ст.), «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.), літопис «Повість минулих літ» (кінець XI - поч. XII ст.), «Київський літопис» (XII ст.), «Галицько-Волинський літопис» (XII–XIII ст.), «Моління Даниїла Заточника» (XIII ст.).

У радянський період значним внеском у розвиток економічної теорії були твори П. Першина, Л. Кухаренко, В. Корнієнка, А. Чухна, А. Покритана, В. Черняка та ін. Головними центрами економічної науки в Україні нині є: Інститут економіки та прогнозування НАН України, Інститут економіки промисловості НАН України, Інститут аграрної економіки УААН, Інститут регіональних досліджень НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України та ін.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягають причини виникнення економічних знань?
2. На чому ґрунтуються економічні погляди Аристотеля?
3. Порівняйте вчення меркантилістів та представників класичної політичної економії.
4. Які основні положення висувають представники неокласичної теорії?
5. Які течії існують у неокласичній теорії?
6. Чому з'являється кейнсіанство та які риси притаманні йому?
7. У чому полягають основні положення теорії Дж. Кейнса?
8. Як розвивалася наукова економічна думка в Україні?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте основні етапи виникнення та розвитку економічної науки
2. Дайте коротку характеристику меркантилізму.
3. Дайте коротку характеристику поглядів фізіократів.
4. Яким чином ви розумієте ключові ідеї монетаризму.
5. В яких наукових інституціях та організаціях розвивається сучасна економічна думка в Україні?

3. Виробничі можливості суспільства. Соціальна сутність виробництва.

Виробництво – процес взаємодії людей, у якому вони, впливаючи на природу, створюють матеріальні та нематеріальні блага для існування та розвитку.

Виробництво завжди **суспільне**, навіть якщо індивідуальний виробник працює самостійно, він користується здобутками попередників та знаряддями праці, виготовленими іншими людьми.

Передумови виробництва: суспільний поділ праці, спеціалізація, обмін результатами діяльності.

• **Фактори виробництва** – елементи, необхідні для створення благ; основа виробничого потенціалу.

• **Ресурси** – сукупність природних, трудових і соціальних сил, які можуть бути залучені до виробництва.

Основні фактори:

○ **Праця** – доцільна діяльність людини; активний фактор виробництва.

○ **Робоча сила** – здатність людини до праці; поєднує фізичні та інтелектуальні здібності.

○ **Земля** – природні ресурси; використовується для створення матеріальних і нематеріальних благ.

○ **Капітал** – засоби виробництва та грошові нагромадження.

○ **Підприємницькі здібності** – здатність ефективно поєднувати фактори виробництва для отримання прибутку.

○ **Наука та інформація** – нові фактори, що стимулюють прогрес і підвищують продуктивність.

Взаємодія факторів виробництва:

• **Предмети праці** – матеріали, сировина, напівфабрикати.

• **Засоби праці** – верстати, машини, інструменти, будівлі.

• Разом із працею утворюють **продуктивні сили суспільства**.

• **Виробничі відносини** – соціально-економічні та організаційно-економічні зв'язки між людьми у процесі виробництва.

Історичний розвиток продуктивних сил:

1. **Доіндустріальний етап** – переважає ручна праця, сільське господарство.

2. **Індустріальний етап** – механізація, великі промислові виробництва.

3. **Постіндустріальний етап** – автоматизація, інтелектуальна праця, творча діяльність.

Постіндустріальна економіка – акцент на науку, інформацію та інтелектуальну працю.

Internet-економіка – нові види бізнесу, електронна комерція, дистанційна робота, штучний інтелект.

Потенційні ризики **Internet-економіки:** інформаційне засмічення та комп'ютерна злочинність.

Виробнича функція – кількісна залежність між обсягом продукції і застосовуваними факторами виробництва.

• **Функція Кобба–Дугласа:** $Q = F(K, L)$, де K – капітал, L – праця.

• Модифікація виробничої функції **Солоу:** $Q = F(K, L, N)$, де N – земля/ресурси.

• **Ефективність виробництва** – відношення результату до витрат

Показники ефективності:

○ **Віддача** – результат на одиницю ресурсу (продуктивність праці, фондовіддача).

○ **Місткість** – витрати ресурсів на одиницю результату (трудомісткість, капіталомісткість).

• **Соціальна ефективність** – наскільки виробництво задовольняє потреби суспільства (рівень життя, освіта, охорона праці, довкілля).

Відтворення – постійне і безперервне відновлення суспільного виробництва.

• **Типи відтворення:**

○ **Просте** – поновлення виробництва у незмінних обсягах.

○ **Розширене** – відновлення виробництва у зростаючих масштабах (екстенсивне та інтенсивне).

○ **Звужене** – відтворення у зменшених обсягах (криза).

• **Процес споживання:**

○ **Виробниче** – використання факторів для створення продуктів.

○ **Особисте** – задоволення індивідуальних потреб.

Споживання стимулює повторне виробництво, забезпечує безперервний цикл економічної діяльності.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке суспільне виробництво?
2. Назвіть основні фактори виробництва і охарактеризуйте їх.
3. Як здійснюється процес суспільного виробництва? Розкрийте поняття «продуктивні сили», «виробничі відносини».
4. Що таке Інтернет-економіка?
5. Що таке виробнича функція? Яке її значення для економічного аналізу?
6. Як обчислити основні показники економічної ефективності?
7. Розкрийте взаємозв'язок економічної та соціальної ефективності.
8. Що таке відтворення?
9. Які існують типи відтворення і чим вони відрізняються?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте виробництво в широкому та вузькому розумінні цього поняття.
2. Що таке продуктивні сили та виробничі відносини. Надайте визначення.
3. Опишіть роль штучного інтелекту в прийнятті управлінських рішень в сфері економіки.
4. Які основні види виробничих функцій ви знаєте?

5. Який існує взаємозв'язок між виробництвом і відтворенням?

4. Інститути і право власності.

Інститути - це правила і механізми, що регулюють поведінку економічних суб'єктів і забезпечують порядок.

Види інститутів права власності:

1. інститути-діяльності (кредитування, судочинство);
2. інститути-норми (правила, стандарти поведінки);
3. інститути-організації (держава, фірми, органи влади тощо).

Основні функції інститутів права власності:

- інформаційна - накопичення досвіду, знань;
- зниження невизначеності - роблять поведінку прогнозованою;
- економія трансакційних витрат - скорочують витрати часу і коштів;
- координаційна - впорядковують доступ до ресурсів, напрям діяльності;
- регулююча - впливають на розподіл ресурсів і доходів;
- стимулююча - створюють стимули та покарання.

Власність - система суспільних відносин щодо володіння, користування та розпорядження благами. Виникає через обмеженість благ.

Має:

- **економічний зміст** - реальні відносини щодо контролю й користування благами;
- **юридичний зміст** - право власності, закріплене нормами.

Ключові положення:

- Право власності формує «правила гри» в економіці.
- Важливим є **специфікація прав власності** - чітке закріплення повноважень.
- Недостатня визначеність - «розмивання прав власності».
- Будь-який обмін благами - це обмін правами (**трансакція**).
- Трансакції потребують витрат (інформація, переговори, контроль).
- Приватна власність - історично базова форма, що забезпечила розвиток економіки.

Інституційне середовище - система правил і норм суспільства.

Інституційна структура - спосіб взаємодії індивіда з інститутами та державою.

Взаємодія рівнів інституційної структури:

- індивід формує інституційні угоди (в сім'ї, фірмі тощо);
- індивіди впливають на інституційне середовище (звички, вибори, участь у договорах);
- інституційні угоди впливають на поведінку людей;
- між угодами існує взаємовплив;
- угоди можуть змінювати середовище (лобіювання);
- середовище визначає можливі типи угод.

Інституціоналізація економіки здійснюється постійно, оскільки відбуваються постійні зміни як в об'єктивних відносинах, так і у свідомості людей. Кожний сегмент ринкової економіки наповнюється своїми

інститутами. Що краще будуть пізнані ці процеси, то ефективнішими стануть інститути (правила, норми, закони).

Запитання для самоперевірки

1. Чому інститути необхідні в економічному житті?
2. Які існують види інститутів та їх відмінності?
3. Назвіть основні функції економічних інститутів.
4. У чому полягає економічний зміст власності?
5. Що таке право власності та його роль в економіці?
6. Що означає специфікація прав власності і чому вона важлива?
7. Що таке трансакція і які витрати вона передбачає?
8. Чим відрізняються поняття інституційне середовище та інституційна структура?
9. Як індивід впливає на інституційне середовище?
10. Як інституційні угоди впливають на економічну поведінку?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте власне розуміння права власності.
2. Опишіть економічний та юридичний зміст права власності.
3. Що ви розумієте під інституційною структурою економіки.
4. Охарактеризуйте основні положення Закону України «Про власність».
5. Опишіть особливості становлення інституціонального середовища України.

5. Економічний розвиток суспільства. Сучасні економічні системи.

Перехідна економіка.

Економічна система - сукупність взаємопов'язаних елементів економіки, що формують економічну структуру суспільства.

Формаційний підхід (марксистський): класифікація за панівною формою власності; зміни систем через соціальні революції.

Сучасні немарксистські концепції: враховують ефективність виробництва та задоволення потреб.

Функціональний підхід: критерієм є механізм координації економічної діяльності (виробництво, споживання, розподіл).

Мотиваційні визначення: економічна система - механізм досягнення соціальних та економічних цілей.

Інституціонально-соціологічний підхід: система економічних відносин під впливом інститутів (економічних, соціальних, культурних).

Стадійний підхід: класифікація за рівнем продуктивних сил і технологій.

Цивілізаційний підхід: економічний розвиток як зміна цивілізацій, з врахуванням зовнішніх соціокультурних, природних, політичних факторів.

Економічні системи - механізм прийняття рішень: що, як і для кого виробляти.

Критерії визначення: форма власності та механізм координації.

Типи економічних систем:

1. **Первіснообщинна, рабовласницька, феодална;**
2. **Командна (соціалістична, планова);**
3. **«Чисто» ринкова економіка;**
4. **Змішані економічні системи;**
5. **Соціальне ринкове господарство;**
6. **Економіка узгоджень.** Переговори між працівниками, роботодавцями та державою регулюють ключові економічні питання.

Типи суспільств: доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне.

Постіндустріальне суспільство (Д. Белл): накладання інформаційних, технологічних та інноваційних процесів на попередні форми виробництва.

Основні тенденції:

- Глобалізація, інформаційні та творчі блага.
- Меритократія: соціальна нерівність подолана через освіту та розвиток здібностей.
- Зміни соціальної структури: більше висококваліфікованих працівників, нові форми управління.

Концепції: суспільство знань (П. Дракер), інформаційне суспільство (І. Массуда, М. Кастельс), постіндустріалізм (О. Тоффлер, Ж. Фурастьє, Р. Інглехарт).

Визначення: етап трансформації від старої економічної системи до нової (до ринку, індустріального або постіндустріального суспільства).

Характерні риси: несталість, історичність, інерційність, інтенсивність розвитку нових форм.

Типи економічних процесів: локальні та глобальні, природно-еволюційні та реформаторсько-еволюційні.

Моделі трансформації:

1. **Ліберальний (шокова терапія):** швидкі радикальні реформи, мінімізація державного впливу, приклад: Польща, Україна (1990-ті).
2. **Градуалістський:** поступові реформи, роль держави, приклад: Китай, В'єтнам.
3. **Оксамитова революція:** «м'який» перехід, включення широких верств населення, приклад: Чехія, Словаччина.
4. **Ринковий соціалізм:** двосекторна економіка, стабільний державний сектор, приклад: Китай.

Запитання для самоперевірки

1. Що означає поняття «економічна система»?
2. Особливості натуральної економіки.
3. Основні риси командної економіки.
4. Принципи «чисто» ринкової економіки.
5. Сутність змішаних економічних моделей.
6. Риси постіндустріального суспільства.
7. Характеристика перехідної економіки.
8. Моделі та етапи переходу до ринку.

9. Сутність роздержавлення та приватизації.
10. Особливості ринкової трансформації в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте основні сучасні економічні системи.
2. Опишіть цивілізаційний підхід, що розглядає економічний розвиток як зміну цивілізацій.
3. Які основні типи суспільств ви знаєте із позицій економічного розвитку?
4. Що таке командно-адміністративна економіка?
5. Які головні типи роздержавлення та приватизації ви знаєте? Стисло охарактеризуйте їх.

Рекомендована література до розділу 1.

Основна:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
3. Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М.І. Колосінська, С.І. Белей, С.В. Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. - 200 с.
4. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.
5. Вступ до економічної теорії: навчальний посібник / Авт. кол.: Михайлов В.С., Неділько В.В., Нежива С.М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. - 144 с.

Додаткова:

6. Єременко В. Г. Економічна наука: науково-методичний посібник / В. Г. Єременко, Г. В. Максименко. - К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. - 184 с.
7. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
8. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.
9. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. – 104 с.

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

10. Пугачова М.В., Михайлов В.С., Ященко Л.О. Деякі методологічні проблеми статистичного оцінювання державних фінансів України // Науковий вісник НАСОО, 2012, №4 (37). – С. 4-15.

11. Михайлов В.С., Прилипко Ю.І. Методологічні проблеми вибіркового спостереження підприємств роздрібною торгівлі // Статистика України, 2013, № 4(63), С. 8-15.

12. Михайлов В.С. Торговельний баланс України: статистичний аналіз // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - № 1(65). - 2018 р. – С. 242-254.

13. Михайлов В.С., Єфімова В.В. Насім Таліб: статистичні концепції та їхнє філософське осмислення // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - №2 (80). - 2021 р. - С. 239-249.

14. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.

15. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.

16. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник Хмельницького національного університету, Серія «Економічні науки», 2025, № 2. - С. 230-240.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Товарне виробництво. Теорії вартості і грошей.

Натуральне господарство:

- Виробництво для власного споживання
- Замкнутість, примітивність, низька продуктивність
- Відсутність зовнішніх стимулів
- Продукт переходить прямо до споживання

Умови виникнення товарного виробництва:

1) Суспільний поділ праці:

- історичні етапи:
 - відокремлення скотарства від землеробства
 - поява ремесла
 - виникнення торгівлі й класу купців
- сучасні рівні суспільного поділу праці:
 - загальний
 - частковий
 - одиничний
 - міжнародний

2) Економічна відособленість виробників:

- приватна власність на засоби виробництва
- свобода обміну і розпорядження результатами праці

Сутність товарного виробництва.

Товарне виробництво - це система господарювання, у якій продукти створюються для **обміну на ринку**, а зв'язок між виробниками і споживачами здійснюється через купівлю-продаж.

Типи товарного виробництва:

1) Просте

- індивідуальна праця
- дрібні виробники, ремісники, фермери
- примітивна техніка
- допоміжний характер

2) Загальне (розвинене)

- панує при капіталізмі
- наймана праця
- майже всі продукти стають товарами

3) Системне (ринкова економіка)

- охоплює всю економіку
- функціонує через механізм попиту, пропозиції, ціни, грошей

Блага:

- **матеріальні** (одяг, житло, машини, продукти)
- **нематеріальні** (освіта, медицина, мистецтво)

Товар і послуга:

- **Товар** - благо, вироблене для обміну
- **Послуга** - корисний результат діяльності, споживається в момент надання

Властивості товару (класична теорія):

- **Споживна вартість** - здатність задовольняти потреби

- **Мінова вартість** - здатність обмінюватися в певних кількісних пропорціях

Мінова вартість відбиває **вартість**, що визначається суспільно необхідними витратами праці.

- проста і складна праця
- редукція праці
- конкретна та абстрактна праця

Погляди різних шкіл:

- **класична теорія** - трудова вартість (Сміт, Рікардо, Маркс)
- **теорія витрат факторів виробництва**
- **маржиналізм (неокласика)**
 - корисність
 - гранична корисність
 - цінність (суб'єктивна оцінка споживача)

Спільне: товар - єдність якісних і кількісних властивостей.

Закон вартості - обмін товарів відбувається відповідно до їх вартості; вартість виражається у ціні.

Ціна коливається навколо вартості під впливом попиту й пропозиції.

Функції закону вартості:

- **Регулююча** - розподіляє ресурси між галузями
- **Стимулююча** - сприяє підвищенню продуктивності, якості, інновацій
- **Диференціююча** - поділ виробників на успішних і банкрутів

Виникнення грошей.

- виникли як результат розвитку обміну
- є універсальним еквівалентом вартості

Функції грошей:

- міра вартості;
- засіб обігу;
- засіб нагромадження;
- засіб платежу;
- світові гроші.

Грошова система - це форма організації грошового обігу в певній країні.

Запитання для самоперевірки

1. Чим відрізняється натуральне господарство від товарного?
2. Назвіть умови виникнення товарного виробництва.
3. У чому суть суспільного поділу праці?
4. Які типи товарного виробництва існують?
5. Що таке товар? Чим він відрізняється від послуги?
6. Дайте визначення споживної та мінової вартості.
7. У чому полягає сутність закону вартості?
8. Назвіть функції закону вартості.
9. Як гроші пов'язані з товарним виробництвом?
10. Назвіть основні функції грошей.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризувати головні товарні форми продукту праці.
3. Проаналізувати закон вартості та його функції.
4. Визначити основні чинники, що впливають на формування вартісних відносин.
5. Охарактеризувати типологію сучасних видів грошей.

7. Ринок як економічна форма організації функціонування економіки.

Ринок - система економічних відносин купівлі-продажу, механізм взаємодії виробників і споживачів через попит, пропозицію, конкуренцію та ціни. **Умови ефективного функціонування:** свобода вибору, рівність форм власності, повноцінні гроші. За їх відсутності можливий «тіньовий» ринок.

Основні функції ринку:

- **регулююча** - узгоджує виробництво з попитом;
- **інформаційна** - дає інформацію про потреби та виробництво;

- **стимулююча** — стимулює ефективність, якість, НТП;
- **сануюча** - усуває неефективних виробників;
- **контрольна** - вплив споживача на виробництво;
- **інтегруюча** - узгоджує всі функції системи.

Структура ринку: залежить від попиту, пропозиції, ціни (кон'юнктура).

Види ринків:

за об'єктом - товарів і послуг, ресурсів, фінансовий, нерухомості;
 за суб'єктами - споживчий, підприємств, державний, міжнародний;
 за кон'юнктурою - ринок продавця / покупця / регульований;
 за характером - відкритий / закритий;
 за масштабом - світовий, національний, місцевий.

Інфраструктура ринку - організації, що забезпечують його функціонування: біржі, банки, страхові компанії, фонди, служби зайнятості, митні та податкові органи, консалтинг, реклама, інформаційні центри тощо.

Попит - кількість товару, яку споживач готовий і може купити.
Закон попиту: ціна ↓ → попит ↑; ціна ↑ → попит ↓ (за інших рівних умов).
Фактори попиту: ціни інших товарів, доходи, смаки, очікування, чисельність покупців, реклама, кредит, державна політика тощо.
 Винятки: ефект сноба, ефект Веблена, товари Гіффена.

Пропозиція - кількість товару, яку виробник може і хоче продати.
Закон пропозиції: ціна ↑ → пропозиція ↑; ціна ↓ → пропозиція ↓.
Фактори пропозиції: ціни ресурсів, технології, податки/субсидії, природні умови, конкуренція, очікування виробників.

Ринкова рівновага: перетин попиту і пропозиції.
 Можливі стани:

- **дефіцит (надлишковий попит)** - ціна нижча за рівноважну;
- **надлишок** - ціна вища за рівноважну.

Еластичність - чутливість попиту/пропозиції до зміни ціни. Визначається коефіцієнтом еластичності (відношення відсоткової зміни попиту до відсоткової зміни ціни). Використовується для аналізу поведінки споживачів і виробників.

Знання теорії еластичності попиту і пропозиції залежно від ціни та доходу необхідні виробникам, споживачам та бізнесменам для формування адекватної поведінки, прогнозування динаміки обсягів продажів товарів і послуг, своєчасного виявлення тенденції впливу попиту і пропозиції на доходи суб'єктів ринкової економіки, рівень їхньої платоспроможності, конкурентоспроможності та комерційних ризиків.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке ринок і які його основні ознаки?
2. Які умови необхідні для ефективного функціонування ринку?
3. Які наслідки невиконання ринком його основних функцій?
4. За якими критеріями класифікують ринки?
5. Чим відрізняється ринок продавця від ринку покупця?

6. Що таке відкритий і закритий ринок?
7. Що таке ринкова інфраструктура? Які її основні елементи?
8. Дайте визначення попиту. Чим він відрізняється від потреби?
9. Які нецінові фактори впливають на пропозицію?
10. Що таке еластичність попиту і для чого її вимірюють?
11. Який зміст має коефіцієнт еластичності?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте, за яких умов можливе ефективне функціонування ринку.
2. Опишіть механізм функціонування сучасного ринку.
3. Охарактеризуйте, які типи сучасних ринків ви знаєте.
4. Надайте характеристику теорії еластичності попиту і пропозиції.
5. Що ви розумієте під рівновагою на сучасних ринках товарів і послуг.

8. Конкуренція в ринковій економіці.

Конкуренція - це суперництво між виробниками за вигідні умови виробництва й збуту товарів.

Розглядається у двох підходах:

- **поведінковому** (боротьба, суперництво за ресурси та споживача);
- **структурному** (залежить від будови ринку: кількості фірм, бар'єрів входу, впливу на ціну тощо).

Види конкуренції:

- за сферою: внутрішньогалузева, міжгалузева;
- за об'єктом: предметна, видова, функціональна;
- за механізмом: цінова і нецінова;
- за характером: цивілізована, нецивілізована; добросовісна та недобросовісна.

Недобросовісна конкуренція: шпигунство, підробка бренду, використання торгової марки, махінації, підкуп кадрів тощо.

Функції конкуренції:

- **регулююча** - спрямовує виробництво туди, де вищий попит і прибуток;
- **розподільча** - розподіл доходів і ресурсів між галузями та фірмами;
- **мотивуюча** - змушує враховувати ризики й шукати ефективні рішення;
- **стимулююча** - сприяє розвитку виробництва, інновацій, але може породжувати монополізм.

Моделі досконалої та недосконалої конкуренції

Характеризується:

1. багато дрібних фірм, відсутність контролю цін;
2. однорідний товар;
3. вільний вхід/вихід на ринок;
4. повна ринкова інформація.
5. забезпечує саморегулювання економіки, але в чистому вигляді майже не існує.

Недосконала конкуренція

Форми:

• монополістична конкуренція

- багато виробників;
- диференційований товар (якість, марка, реклама);
- обмежена інформація;
- важлива маркетингова стратегія;
- ціни обмежуються конкуренцією.

• олігополія

- кілька великих фірм контролюють ринок;
- можливі «цінові війни» або змови (картелі);
- високі бар'єри входу;
- значна роль нецінової конкуренції;
- подвійний вплив на НТП (може стимулювати або стримувати).

• чиста монополія

- один продавець;
- відсутність замінників;
- повний контроль цін;
- заблокований вхід у галузь;
- орієнтація на максимізацію прибутку.

Монополізм виникає внаслідок концентрації виробництва й капіталу.

Форми монополій:

• **картель** - підприємства домовляються про частки збуту, зберігаючи самостійність;

• **синдикат** - спільний збут, втрачається комерційна самостійність;

• **трест** - об'єднання з втратою виробничої та комерційної самостійності.

Політика в галузі захисту конкуренції відіграє дедалі більш значну роль у становленні ринкової економіки. Антимонопольний комітет України разом із Інститутом економіки та прогнозування НАНУ свого часу підготував аналітичну доповідь «Конкуренція в Україні», в якій проаналізував стан, тенденції та проблеми її розвитку.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке конкуренція? Як її розуміють класична і неокласична теорії?
2. Які основні аспекти конкуренції: поведінковий та структурний?
3. Які існують види конкуренції за сферою, об'єктом і механізмом?
4. Що таке добросовісна та недобросовісна конкуренція? Наведіть приклади.
5. Які основні функції конкуренції в ринковій економіці?
6. Які умови формують досконалу конкуренцію? Чому вона вважається ідеальною моделлю?
7. Чим характеризується монополістична конкуренція?
8. Що таке чиста монополія? Які її риси та наслідки?
9. Які основні типи й форми монополістичних об'єднань (картель, синдикат, трест)?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризуйте моделі досконалої та недосконалої конкуренції.
3. Як ви розумієте різницю між предметною та видовою конкуренцією.
4. Що таке монополізм, його природа, типи, форми та наслідки?
5. Яка інституція в Україні опікується проблемами ринкової конкуренції?

Рекомендована література до розділу 2.

Основна:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
3. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.
4. Вступ до економічної теорії: навчальний посібник / Авт. кол.: Михайлов В.С., Неділько В.В., Нежива С.М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. - 144 с.

Додаткова:

5. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
6. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.
7. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. – 104 с.

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

8. Михайлов В.С., Єфімова В.В. Насім Таліб: статистичні концепції та їхнє філософське осмислення // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - №2 (80). - 2021 р. - С. 239-249.
9. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.
10. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.
11. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник Хмельницького національного університету, Серія «Економічні науки», 2025, № 2. - С. 230-240.

Освітній блок 2. Функціонування економіки на мікрорівні

РОЗДІЛ 3. МІКРОЕКОНОМІКА

9. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.

Поняття «домогосподарство» не має єдиного універсального визначення. За рекомендаціями ООН, домогосподарство - це особа або група осіб, об'єднаних спільним веденням господарства для забезпечення необхідних умов життя. На відміну від сім'ї, домогосподарство може включати не лише родичів, а будь-яких осіб, які живуть разом і мають спільний бюджет.

Основні функції домогосподарств:

- **споживча** - задоволення матеріальних і духовних потреб, формування сукупного попиту;
- **заощаджувальна** - створення фінансових резервів та інвестиційних можливостей, стабілізація добробуту;
- **відтворювальна** - формування та розвиток людського капіталу (освіта, здоров'я, виховання);
- **виробнича** - участь у ринковому виробництві як постачальників ресурсів і здійснення внутрішньої домашньої виробничої діяльності.

У перехідних економіках ці функції зазнають трансформацій. Нерівність доходів, слабкі інституції та низька купівельна спроможність призводять до скорочення споживання, накопичень і можливостей інвестування, тоді як внутрішня виробнича діяльність, спрямована на виживання, навпаки, посилюється.

Домогосподарства приймають рішення в умовах обмежених ресурсів і намагаються досягти максимального задоволення потреб. Головними є два завдання:

1. розподіл доходу між споживанням і заощадженням;
2. розподіл витрат між різними товарами та послугами.

Залежність між доходом і споживанням описується споживчою функцією. Різні економічні теорії по-різному пояснюють її:

- Дж. М. Кейнс стверджував, що споживання залежить від поточного доходу, а схильність до споживання з ростом доходів зменшується.
- І. Фішер, Ф. Модільяні наголошували на впливі доходу протягом усього життя та накопиченого багатства.
- М. Фрідмен вважав, що вирішальним є постійний дохід, а тимчасові коливання доходу більше впливають на заощадження, ніж на споживання.

Корисність - це здатність економічного блага задовольняти потреби споживачів. Корисність - суб'єктивне поняття, яке не підлягає точному вимірюванню, оскільки розуміння корисності індивідуальне, нестійке й відносне. Те, що один споживач вважає для себе корисним, може бути зовсім

непотрібним іншому споживачеві. Наприклад, тепла куртка взимку є дуже корисною для мешканців холодних країн, а в теплих країнах її корисність майже нульова. Через суб'єктивізм оцінок корисності виміряти її практично неможливо.

Важливим є вплив соціальних факторів. Теорії Дьюзенберрі та Лейбенстайна пояснюють, що споживання залежить не лише від потреб, а й від соціальних норм, моди, прагнення наслідувати інших або вирізнитися. Виділяють ефект приєднання до більшості, ефект сноба та ефект Веблена, коли високі ціни самі по собі стимулюють попит як символ статусу.

Рівновага споживача. Теорія споживчого вибору уможлиблює вирішення важливих економічних завдань. Виходячи з неї, фахівці пояснюють, чому збільшення обсягів споживання стає можливим лише за умов зниження цін, чому в деяких випадках обернена залежність між ціною і попитом перетворюється на пряму.

Домогосподарство є складним економічним суб'єктом, який поєднує виробництво, споживання, заощадження та формування людського капіталу. Воно впливає на функціонування ринку, економічне зростання, інвестиційні процеси і соціально-економічний розвиток країни. Розуміння його поведінки дозволяє краще пояснювати механізми функціонування економіки та формувати ефективну економічну політику.

Запитання для самоперевірки

1. Як визначається поняття «домогосподарство» та чим воно відрізняється від поняття «сім'я»?
2. У чому полягає різниця між вузьким і широким трактуванням домогосподарства?
3. Чому роль домогосподарств у ринковій економіці є «двоїстою»?
4. Які основні функції домогосподарства ви можете назвати?
5. У чому полягає сутність споживчої та заощаджувальної функцій домогосподарства?
6. Що таке людський капітал і яку роль відіграє домогосподарство у його формуванні?
7. Чому інституціональна теорія вважає поведінку домогосподарств не завжди раціональною?
8. Які фактори впливають на споживчу поведінку домогосподарств на ринку?
9. У чому полягає сутність ефектів приєднання до більшості, сноба та Веблена?
10. Чому функції домогосподарств змінюються в перехідних економіках?

Завдання для самостійної роботи

1. Опишіть основні соціально-економічні функції домогосподарств.
2. Охарактеризуйте раціональність поведінки домогосподарств на ринку товарів та послуг.
3. Що таке корисність з точки зору задоволення економічних потреб споживачів.

4. Стисло охарактеризуйте теорію споживчого вибору.
5. У чому полягає рівновага споживача товарів і послуг.

10. Підприємництво. Фірма в системі ринкових відносин.

Підприємництво є ключовим елементом ринкової економіки та важливим ресурсом суспільства поряд із працею, землею, капіталом та інформацією. Воно забезпечує раціональне використання обмежених ресурсів, розвиток виробництва, задоволення потреб суспільства та отримання прибутку. Підприємницька діяльність визначається як самостійна, ініціативна, систематична діяльність, що здійснюється на власний ризик з метою досягнення економічних результатів.

Основними *ознаками* підприємництва є самостійність, ризик, інноваційність, відповідальність та орієнтація на прибуток. Підприємництво може бути виробничим, комерційним, фінансовим, посередницьким; великим, середнім і малим; з найманими працівниками або без них. За організаційними формами розрізняють одноособове володіння, партнерство та корпорацію.

Фірма виступає як самостійний господарський суб'єкт, який організовує та здійснює підприємницьку діяльність. Вона має юридичну, фінансову та організаційну самостійність, взаємодіє з домогосподарствами, іншими фірмами та державою. Сучасні економічні теорії по-різному пояснюють природу фірми. Технологічні теорії розглядають фірму як виробничу одиницю, що перетворює ресурси в готовий продукт і прагне максимізувати прибуток. Інституціональні теорії акцентують увагу на ролі контрактів та трансакційних витрат і пояснюють існування фірми як способу їх мінімізації. Еволюційні підходи розглядають фірму як організм, що розвивається, змінюється та пристосовується до умов ринку. Теорія ігор аналізує стратегічну поведінку фірм у конкурентному середовищі.

В умовах переходу до інформаційної економіки формується «нова фірма» - організація знань, для якої головним ресурсом є інформація та інтелектуальний потенціал. Вона характеризується інноваційністю, творчістю, високою кваліфікацією персоналу та мережевими формами організації, включаючи внутрішні та зовнішні комунікаційні мережі. Однією з нових форм стає віртуальна фірма, що здійснює виробництво, управління та реалізацію через цифрові технології.

Функції фірми. **Фірма** є відокремленою господарською одиницею ринкової економіки, що здійснює підприємницьку діяльність. **Підприємство** - техніко-організаційна ланка фірми, в межах якої безпосередньо здійснюється технологічне поєднання засобів виробництва та робочої сили, діяльність якої спрямовується на досягнення цілей фірми. Фірма як організаційна одиниця підприємництва веде господарську діяльність на підприємствах, володіє та керує ними з метою отримання прибутку. Вона може володіти кількома підприємствами, а може - й одним підприємством.

Фірма виконує низку важливих функцій: виробничу, маркетингову, ресурсного забезпечення, фінансово-інвестиційну, інноваційну,

інформаційну, соціальну. Вона є відкритою системою, яка має зовнішнє середовище (ринок, партнерів, державу, споживачів) та внутрішнє середовище (персонал, технології, структуру управління). Ефективність фірми залежить від поєднання цих факторів, правильного управління та здатності пристосовуватися до змін.

Управління фірмою. Підприємництво та фірма є центральними елементами ринкової економіки: підприємництво забезпечує ініціативу, новаторство та розвиток, а фірма виступає організаційною формою реалізації економічної діяльності, спрямованої на задоволення суспільних потреб і отримання прибутку.

Діяльність фірми в ринковій економіці потребує ефективного менеджменту, управління фірмою з орієнтацією на її середовище. З управлінням фірмою тісно пов'язана маркетингова діяльність.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке підприємництво та які його основні ознаки?
2. Які основні види підприємницької діяльності ви знаєте?
3. У чому полягає відмінність між одноособовим володінням, партнерством і корпорацією?
4. Які переваги та недоліки має одноособове володіння?
5. Чим зумовлені переваги і ризики партнерства?
6. Чому корпорація є найбільш складною, але водночас найпотужнішою формою підприємництва?
7. Що таке фірма та які риси визначають її як самостійного суб'єкта ринкової економіки?
8. Які основні теорії фірми існують і що вони пояснюють?
9. Які особливості "нової фірми" в умовах інформаційної економіки?
10. Які основні функції виконує фірма та від чого залежить її ефективність?

Завдання для самостійної роботи

1. Опишіть підприємство як ключовий елемент ринкової економіки.
2. Охарактеризуйте, у чому полягає сутність підприємницької діяльності.
3. Опишіть, що таке зовнішнє та внутрішнє середовище фірми.
4. Які ви знаєте теорії фірми, що розкривають різні сторони її економічної сутності.
5. Охарактеризуйте основні підходи до управління підприємством та фірмою.

11. Витрати і доходи фірми. Механізм ціноутворення.

Виробництво потребує використання економічних ресурсів (землі, праці, капіталу, підприємництва, інформації), тому виникають **економічні (альтернативні) витрати**, що відображають вартість найкращого втраченого варіанту використання ресурсів.

Види економічних витрат:

1) Зовнішні (явні) - оплата ресурсів, що не належать фірмі:

- сировина, матеріали, паливо;

- оренда;
- заробітна плата найманих працівників;
- транспортні послуги;
- амортизація.

2) Внутрішні (неявні) - вартість використання власних ресурсів підприємця.

Включають:

- альтернативний дохід від можливого використання ресурсів у іншому бізнесі;
- **нормальний прибуток** - плата підприємцю за виконання підприємницької функції.

Витрати в короткостроковому і довгостроковому періодах.

Короткостроковий період - є постійні та змінні ресурси.

- **постійні витрати (TFC)** - не залежать від обсягу виробництва (оренда, управління, страхування);
- **змінні витрати (TVC)** - змінюються залежно від обсягу виробництва (сировина, паливо, відрядна зарплата).

Валові витрати:

$$TC = TFC + TVC$$

Середні витрати:

- $ATC = TC / Q$
- $AFC = TFC / Q$
- $AVC = TVC / Q$

Граничні витрати:

$MC = \Delta TC / \Delta Q$ - показують витрати на виробництво додаткової одиниці продукції.

Довгостроковий період - усі ресурси змінні, витрати пов'язані з ефектом масштабу виробництва.

Собівартість продукції - грошове вираження витрат на виробництво та реалізацію.

Витрати поділяють на **прямі** та **непрямі**.

Дохід - грошові надходження за певний період.

Види доходу

- **валовий дохід (TR)** - сукупна виручка;
- **середній дохід (AR)** - дохід на одиницю продукції;
- **граничний дохід (MR)** - приріст доходу від додаткової одиниці продажу.

Прибуток - перевищення доходів над витратами.

- **компенсаторні** - плата за ризик та управління;
- **монопольні** - результат ринкової влади та дисбалансів;
- **інноваційні та технологічні** — пов'язані з інноваціями, новими технологіями.

Види прибутку

- **бухгалтерський** = $TR - \text{зовнішні витрати}$;

• **економічний прибуток** = $TR - (\text{зовнішні} + \text{внутрішні витрати})$, включає нормальний прибуток.

Показники прибутку:

- валовий прибуток:
- середній прибуток:
- граничний прибуток.

Також виділяють:

- **балансовий прибуток;**
- **чистий прибуток** (після податків та обов'язкових платежів).

Максимізація прибутку досягається за умови:

- $MR = MC$ (граничний дохід дорівнює граничним витратам);
- або коли різниця між TR і TC найбільша.

Беззбитковість - стан, коли:

$$TR = TC$$

Фірма не має ні прибутку, ні збитків.

Рентабельність - відносний показник ефективності, відображає рівень прибутковості виробництва.

Банкрутство - фінансовий стан, при якому підприємство не здатне виконувати свої зобов'язання, втрачає платоспроможність та економічну стійкість.

У ринковій економіці *ціни* стають основними орієнтирами в економічній поведінці фірм (підприємств). Завдяки цінам відбувається ринкова координація економічної поведінки суб'єктів, оскільки їх рішення є їхньою реакцією на зміни цін.

У сучасній економічній теорії ціну розглядають, по-перше, як грошове вираження вартості товару, по-друге, як результат співвідношення між попитом і пропозицією на ринку, по-третє, як об'єкт договору між покупцем і продавцем. Ціна визначається кількістю грошей, які покупець може заплатити, а продавець згоден одержати за свій товар чи послугу. Це означає, що в ціні будуть відображені різноманітні не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні властивості продукту чи послуги, а саме корисність, гранична корисність, цінність, на які впливають психологічні чинники (звички, мораль, традиції, переваги споживача і т. ін.).

Економічний зміст та значення ціни визначається її специфічними функціями.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке економічні витрати та чому вони вважаються альтернативними?
2. У чому відмінність між зовнішніми та внутрішніми витратами підприємства?
3. Які витрати належать до постійних, а які - до змінних?
4. Що таке граничні витрати та яке їх значення в управлінні виробництвом?
5. Чим відрізняються бухгалтерський та економічний прибуток?
6. Які основні теорії пояснюють сутність прибутку?
7. У яких випадках фірма отримує максимальний прибуток?

8. Що означає точка безбитковості та як її визначають?
9. У чому полягає економічний зміст рентабельності та банкрутства підприємства?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте економічні витрати фірми, їх сутність та види.
2. Опишіть, в чому різниця між доходом і прибутком фірми.
3. Які ви знаєте умови максимізації прибутку фірми.
4. Як ви розумієте сутність світових цін, тобто тих, що встановлюються в міжнародній торгівлі.
5. Опишіть сутність банкрутства, яке має економічні та правові характеристики.

12. Ринок праці. Заробітна плата.

Ринок праці - це особливий тип ринку, де укладаються угоди між роботодавцями та найманими працівниками щодо купівлі-продажу трудових послуг. Він охоплює систему економічних відносин, методів регулювання інтересів сторін, умов використання робочої сили та її оплати.

Основні суб'єкти ринку праці:

- **наймані працівники** - продають свою робочу силу з метою отримання доходу та забезпечення життя;
- **роботодавці** - наймають працівників для виробництва товарів і послуг;
- **держава** - регулює зайнятість, гарантує права учасників, встановлює правові норми ринку праці.

Об'єктом купівлі-продажу на ринку праці вважають **трудові послуги** або **робочу силу**. Працівник не втрачає права власності на робочу силу, а лише передає право користування нею роботодавцю. Взаємні зобов'язання сторін фіксуються **трудовим договором (контрактом)**, у якому визначаються умови роботи, оплата, права й обов'язки.

Попит і пропозиція праці.

- **Попит на працю** - кількість працівників, яких роботодавці готові найняти за певного рівня заробітної плати. Він залежить від попиту на продукцію, технологій, продуктивності праці, фонду оплати праці.
- **Пропозиція праці** - кількість людей, які готові працювати за певної оплати. Вона залежить від рівня зарплати, престижу професії, умов праці, можливостей самореалізації.

Від співвідношення попиту і пропозиції формується кон'юнктура ринку праці:

- ✓ рівноважна;
- ✓ трудодефіцитна (кадровий дефіцит);
- ✓ трудонадлишкова (безробіття).

Заробітна плата - це ціна праці, винагорода за виконану роботу. Вона є доходом працівника і витратами роботодавця.

Номинальна зарплата - грошова сума, яку отримує працівник.
Реальна зарплата - кількість товарів і послуг, які можна купити на номінальну зарплату; залежить від рівня цін (інфляції).

Функції заробітної плати:

- **відтворювальна** - забезпечення умов життя працівника;
- **стимулююча** - заохочення до продуктивної праці;
- **регулююча** - вплив на зайнятість і рух робочої сили;
- **соціальна** - забезпечення справедливості оплати;
- **оптимізаційна** - стимулювання ефективного використання ресурсів.

Структура заробітної плати:

- **основна зарплата** - оплата за виконання норм праці, посадові оклади, тарифні ставки;
- **додаткова зарплата** - доплати, надбавки, компенсації, премії;
- **інші виплати** - річні винагороди, заохочення, компенсації тощо.

Тарифна система оплати праці.

Вона включає: тарифні розряди, тарифні ставки, тарифні сітки, міжпосадові співвідношення, кваліфікаційні довідники. Основні форми оплати:

- **відрядна** (за результат, кількість виробленої продукції);
- **почасова** (за відпрацьований час);
- **комісійна** (часто у сфері продажу).

Важливу роль у регулюванні ринку праці відіграють:

- **профспілки** - захищають права працівників, ведуть переговори;
- **об'єднання роботодавців** - захищають інтереси бізнесу;
- **держава** - встановлює правила, гарантії, мінімальні стандарти.

В Україні діє **державне і договірне регулювання оплати праці**. Держава визначає:

- мінімальну зарплату;
- державні гарантії;
- умови оплати бюджетників;
- індексацію заробітків;
- компенсації при затримках виплат тощо.

Колективні договори узгоджують додаткові умови праці, премії, соціальні гарантії.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке ринок праці та які його основні суб'єкти?
2. У чому полягає сутність відносин найму робочої сили?
3. Що є об'єктом купівлі-продажу на ринку праці?
4. Які фактори визначають попит на працю?
5. Від чого залежить пропозиція праці?
6. Що таке номінальна та реальна заробітна плата? У чому різниця між ними?
7. Які основні функції виконує заробітна плата?
8. Яку структуру має заробітна плата в Україні?

9. У чому полягає відмінність між відрядною та почасовою формами оплати праці?

10. Яку роль відіграють профспілки, об'єднання роботодавців і держава на ринку праці?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте сутність відносин найму робочої сили.
2. Опишіть роль заробітної плати як регулятора ринку праці.
3. Опишіть, що є об'єктом купівлі-продажу на ринку праці.
4. Як ви розумієте сутність ключових функцій заробітної плати.
5. Охарактеризуйте сучасну тарифну систему оплати праці в Україні.

13. Ринок капіталу. Процент.

Капітал у широкому значенні - це будь-які цінності, які приносять дохід (виробничі фонди, цінні папери, людський капітал). У вузькому значенні - це фізичний капітал (машини, устаткування, будівлі, матеріали), який використовується у виробництві.

Гроші, що спрямовуються на придбання капіталу, називають **інвестиційними коштами**, а їх вкладення у виробництво з метою отримання доходу - **інвестиціями**. Якщо інвестиції спрямовуються на оновлення основних фондів чи збільшення запасів, це називають **капітальними вкладеннями**.

Поняття **майбутньої вартості** (FV) показує, яким стане сьогоднішній капітал у майбутньому, а **теперішня вартість** (PV) - скільки майбутні доходи коштують сьогодні з урахуванням дисконту.

Фірми можуть фінансувати інвестиції за рахунок власних коштів, залученого капіталу або через оренду (лізинг).

Ринок позичкового капіталу забезпечує рух грошей від тих, хто їх заощаджує, до тих, хто інвестує.

Ставка процента - це плата за користування позиковими коштами протягом певного часу.

Попит на позичковий капітал формують позичальники (фірми, держава, населення). Він зменшується зі зростанням процентної ставки. **Пропозицію капіталу** формують кредитори (банки, фонди, домогосподарства), які надають тимчасово вільні кошти. Вона зростає зі збільшенням процента.

У результаті взаємодії попиту та пропозиції встановлюється **рівноважна (чиста) ставка процента**.

Фактори, що впливають на номінальну процентну ставку:

- рівень інфляції (інфляційна надбавка),
- ризик неповернення (ризикова премія),
- строк кредиту,
- розмір позики,
- стан конкуренції на фінансовому ринку.

Основними формами кредиту є:

- **комерційний** (відстрочка платежу між фірмами),
- **банківський** (грошові позики),
- **державний** (облігації),
- **міжнародний**.

Ринок кредитних ресурсів включає **грошовий ринок** (короткострокові позики) і **ринок капіталів** (середньо- та довгострокові позики). Він виконує функції акумулювання коштів, їх перерозподілу, підтримки інвестицій і економічного розвитку.

Ринок послуг капіталу можна класифікувати як один із сегментів ринку капіталу, де капітальні блага не набуваються у власність, а орендуються за певну плату. Остання встановлюється в результаті взаємодії попиту на такі послуги та їх пропозиції. Ціна послуг капіталу називається **рентною оцінкою** (інколи також: орендна плата, лізингова оцінка).

Суб'єктами попиту на ринку послуг капіталу є фірми (бізнес), які потребують інвестицій, представлених машинами, обладнанням, виробничими приміщеннями. Попит на послуги капіталу є обернено залежним від його граничної продуктивності.

Ринок послуг капіталу - це сегмент ринку капіталу, де підприємства не купують капітальні блага у власність, а орендують їх.

Ціна користування капітальними благами називається **рентною оцінкою (орендною платою, лізинговою платою)**. Попит на послуги капіталу формують підприємства, які потребують обладнання, приміщень, техніки.

Лізинг - це особлива форма інвестування, коли одна сторона купує капітальне майно і передає його іншій у користування за орендну плату. Лізинг дозволяє підприємствам реалізовувати інвестиційні проекти без великих одноразових витрат на купівлю обладнання.

Україна має значний потенціал інвестування, однак інвестиційний процес стримують:

- макроекономічна нестабільність та інфляційні ризики;
- військові ризики та геополітична невизначеність;
- недосконалість фінансового ринку;
- високі кредитні ставки;
- недостатній розвиток фондового ринку та інститутів інвестування.

Перспективи інвестиційного розвитку пов'язані з:

- стабілізацією економіки та фінансової системи;
- розвитком банківського сектору та фондового ринку;
- залученням іноземних інвестицій;
- стимулюванням лізингу, інноваційних проектів та модернізації виробництва.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке капітал у широкому та вузькому значенні?
2. Чим відрізняються інвестиційні кошти від інвестиційних благ?

3. У чому сутність капітальних вкладень?
4. Що таке гранична продуктивність капіталу і який закон з нею пов'язаний?
5. Що означають поняття майбутньої та теперішньої вартості капіталу?
6. Які фактори визначають попит та пропозицію на ринку позичкового капіталу?
7. Які чинники впливають на величину номінальної процентної ставки?
8. Які основні форми кредиту існують на ринку капіталу?
9. У чому сутність ринку послуг капіталу та лізингу?
10. Які основні проблеми та перспективи інвестиційної діяльності в Україні?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте інвестиційні блага, інвестиційні кошти та інвестування як процес.
2. Опішіть головні показники, що характеризують ринок кредитних ресурсів.
3. Дайте узагальнене визначення поняття «капітал».
4. Охарактеризуйте ринок послуг капіталу.
5. Розкрийте поняття лізинга як специфічної форми інвестування.

14. Ринок землі. Земельна рента. Ринок нерухомості.

Земля як фактор виробництва відіграє особливу роль. Відомий англійський економіст, класик економічної науки Уільям Петті ще в XVII ст. підкреслював, що земля - мати багатства. І понині значення цього фактору не зменшується. Земля - це засіб виробництва, створений природою. Поняття «земля як фактор виробництва» має широкий зміст: земля є одночасно життєвим простором виробництва, сховищем природних ресурсів (родовища мінералів, нафти, газу), природною основою сільськогосподарського виробництва (орні землі, пасовища, водоймища), територіальною площадкою для розміщення житлових приміщень. У сільському господарстві земля є головним засобом виробництва, тобто одночасно і предметом праці, і засобом праці.

Земельні відносини характеризують взаємозв'язки між суб'єктами відносно різних повноважень, пов'язаних із землею.

Ринок землі - це сукупність економічних механізмів, що забезпечують встановлення, зміну та припинення прав на земельні ділянки, які відбуваються на підставі юридично оформленого договору й опосередковуються грошовим чи натуральним платежем.

Попит на землю складається із сільськогосподарського ($D_{сг}$) та несільськогосподарського ($D_{нсг}$) попиту:

$$D = D_{сг} + D_{нсг}.$$

Сільськогосподарський попит на землю є похідним від попиту на продовольство, створюване в рослинництві та тваринництві, і враховує рівень родючості ґрунтів та можливості її підвищення, а також її розташування, тобто віддаленість від центрів споживання продовольства та сировини. Попит на

продукти харчування нееластичний, бо обсяг попиту на основні види продовольства змінюється несуттєво навіть при значній зміні цін.

Несільськогосподарський попит має стійку тенденцію до зростання. Це попит на землю для будівництва житла, об'єктів інфраструктури, доріг та інших об'єктів. Несільськогосподарський попит, як правило, байдужий до рівня родючості ґрунтів, але значною мірою залежить від місця розташування земельних ділянок.

Відповідно до чинного законодавства, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

В Україні проводяться земельні торги, на яких продаються переважно земельні ділянки державної та комунальної власності та права на їх оренду. Вони організуються Держгеокадастром.

У даний період відбувається становлення відносно нового сектору ринкової економіки - **ринку нерухомості**. Цей ринок тісно взаємодіє з іншими секторами фінансового ринку, а саме з ринками капіталу, цінних паперів, інвестиційних ресурсів. На ринку нерухомості акумулюються значні кошти, які беруть активну участь у перетоках капіталу і забезпечують вирівнювання середньої норми доходу.

Становлення ринку нерухомості стало здійснюватися в умовах трансформаційних перетворень державної власності в процесі її роздержавлення і приватизації. У цих умовах нерухомість починає набувати властивостей товару і капіталу.

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості притаманні землі як фактору виробництва?
2. Охарактеризуйте зміст економічних відносин у сільському господарстві.
3. Розкрийте поняття: розпорядження землею, землеволодіння і землекористування.
4. Дайте визначення поняття «земельна рента». Які її види ви знаєте?
5. Що таке ринок землі? Як він функціонує?

6. Назвіть основні напрями розвитку сучасних аграрних відносин.
7. Що таке ринок нерухомості та яким чином нерухомість пов'язана із землею?
8. Які властивості характеризують товарну форму нерухомості?
9. З яких основних частин та секторів складається ринок нерухомості?
10. Що відбувається на ринку прав власності на об'єкти нерухомості?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризуйте землю як фактор виробництва та об'єкт економічних відносин.
3. Роз'ясніть, якими чинниками (факторами) обумовлений попит на землю.
4. Визначіть, чому земля є основним національним багатством.
5. Охарактеризуйте сучасний стан ринку нерухомості в Україні.

Рекомендована література до розділу 3.

Основна:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
3. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.

Додаткова:

4. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
5. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.
6. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. – 104 с.

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

7. Михайлов В.С., Єфімова В.В. Насім Таліб: статистичні концепції та їхнє філософське осмислення // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - №2 (80). - 2021 р. - С. 239-249.
8. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.
9. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.
10. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник

II семестр

Освітній блок 3. Функціонування економіки на макрорівні

РОЗДІЛ 4. МАКРОЕКОНОМІКА

15. Система макроекономіки. Основні результати і показники макроекономіки.

Макроекономіка досліджує функціонування національної економіки як цілісної системи. Вона вивчає взаємодію ключових суб'єктів: домогосподарств, підприємницького сектору, держави та зовнішньоекономічних учасників. Її мета - пояснити механізми формування національного продукту, доходів, зайнятості, інфляції, економічного зростання та макроекономічної рівноваги.

Для України важливим є перехід до ефективної ринкової моделі, інноваційного зростання, соціальної спрямованості економіки, збалансування приватних, державних і національних інтересів, інтеграція у світову економіку.

Основні проблеми макроекономіки:

- економічне зростання і розвиток;
- безробіття та зайнятість;
- інфляція та стабільність цін;
- платіжний баланс і зовнішньоекономічні зв'язки;
- рівновага між доходами і витратами;
- роль держави та економічної політики.

Національний продукт - це **вартість кінцевих товарів і послуг**, вироблених резидентами країни за рік, за вирахуванням проміжного споживання. Він вимірюється в межах **системи національних рахунків (СНР)**.

Найважливіші показники:

- **Валовий національний продукт (ВНП)** - обсяг кінцевих товарів і послуг, вироблених резидентами країни **як на території держави, так і за кордоном**.

- **Валовий внутрішній продукт (ВВП)** - обсяг кінцевих товарів і послуг, вироблених **на території країни**, незалежно від національної належності виробників.

Різниця:

$ВВП = ВНП - \text{чисті надходження з-за кордону}$.

Методи обчислення ВВП:

1. **Виробничий (доданої вартості)** - підсумовується додана вартість усіх виробників.

2. **За витратами** - сума:

- особисті споживчі витрати;
- приватні інвестиції;
- державні закупівлі;
- чистий експорт (експорт – імпорт).

3. **За доходами** - заробітна плата, прибутки, рента, проценти, амортизація, непрямі податки.

Розрізняють:

- **номінальний ВВП/ВВП** (у поточних цінах),
- **реальний** (у цінах базисного року).

Співвідношення між ними вимірює *дефлятор*.

До ВВП/ВВП не включаються: тіньова економіка, домашні неоплачені роботи, трансфертні платежі, фінансові операції.

Національне багатство - це накопичений результат економічної діяльності країни, сукупність створених матеріальних та нематеріальних благ.

Структура:

- **матеріальні ресурси:** основний капітал (будівлі, споруди, устаткування), запаси матеріалів, виробничі та споживчі фонди;
- **природні ресурси:** земля, надра, водні та лісові ресурси;
- **нематеріальні активи:** інтелектуальний потенціал, людський капітал, науково-технічні розробки, інформаційні ресурси.

Джерела зростання:

- накопичення капіталу (інвестиції);
- технічний прогрес;
- підвищення кваліфікації робочої сили;
- ефективне використання ресурсів;
- розвиток інновацій та наукоємних галузей;
- раціональна державна економічна політика.

Ефективність національної економіки характеризують:

- реальний ВВП та ВВП на душу населення;
- темпи економічного зростання;
- рівень зайнятості і безробіття;
- рівень інфляції;
- продуктивність праці;
- ефективність використання капіталу;
- стан зовнішньоекономічного балансу (чистий експорт, платіжний баланс);
- рівень життя та соціальні показники (доходи населення, доступ до освіти, медицини, соціальної інфраструктури).

Оптимальним результатом є **стійке економічне зростання**, стабільні ціни, повна зайнятість, збалансована економіка, зростання добробуту населення.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке макроекономіка та які її головні завдання?
2. Які основні суб'єкти макроекономіки та як вони взаємодіють?
3. У чому полягає відмінність між ВВП та ВВП?
4. Які існують методи обчислення ВВП/ВВП?
5. Що таке номінальний та реальний ВВП? Для чого потрібен дефлятор?
6. Які елементи не включаються до ВВП та чому?
7. Дайте характеристику структури національного багатства.
8. Які основні джерела зростання національного багатства?
9. Які показники характеризують ефективність національної економіки?
10. Чому ВВП на душу населення вважається важливим показником рівня добробуту?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте макроекономіку як розділ економічної теорії або самостійну економічну дисципліну.
2. Дайте загальне визначення Системи національних рахунків ООН.
3. Назвіть та охарактеризуйте методи оцінки валового національного продукту.
4. Дайте роз'яснення, що таке дефлятор ВВП.
5. Роз'ясніть сутність поняття «людський капітал».

16. Макроекономічна рівновага та економічне зростання.

Макроекономічна рівновага є однією з ключових проблем економічної теорії. Вона відображає збалансованість і пропорційність економічних процесів у масштабі всього народного господарства, насамперед відповідність між сукупним попитом і сукупною пропозицією, а також між виробництвом і споживанням. Цей стан є динамічним: рівновага досягається лише тимчасово, постійно змінюючись під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

Показниками досягнення макрорівноваги виступають кінцеві результати функціонування економіки - ВВП, ВВП, національний дохід. На відміну від мікрорівноваги, що формується через механізм ціни та ринкове саморегулювання, макрорівновага є результатом функціонування складної системи взаємозв'язків між основними елементами відтворення.

Виділяють такі види економічної рівноваги:

- **ідеальна (бажана)** - гіпотетичний стан повної узгодженості інтересів усіх суб'єктів;
- **реальна** - формується за умов недосконалої конкуренції та обмежених ресурсів;
- **часткова** - рівновага на окремих ринках;
- **загальна** - збалансованість усієї економічної системи.

Для досягнення загальної рівноваги необхідні певні передумови: відповідність попиту і пропозиції на всіх типах ринків; ефективно

використання ресурсів; відповідність державної економічної політики можливостям економіки; збалансованість доходів і витрат.

Історично сформувалися різні моделі макроекономічної рівноваги. **Класична концепція** (Ф. Кене, Ж.Б. Сей) виходила з саморегулюючого характеру економіки, свободи конкуренції й невтручання держави. **Марксистська модель** (К. Маркс) розглядала рівновагу крізь призму відтворення суспільного продукту та пропорційності між підрозділами виробництва.

Неокласична теорія (Л. Вальрас) розробила модель загальної рівноваги, що ґрунтувалася на взаємодії попиту й пропозиції на всіх ринках.

Кейнсіанська теорія (Дж. М. Кейнс) довела необхідність державного регулювання сукупного попиту через бюджетну та грошово-кредитну політику.

Монетаристська концепція (М. Фрідмен) акцентує увагу на регулюванні грошової маси, стримуванні інфляції та обмеженні ролі держави.

Модель AD–AS описує взаємодію сукупного попиту (AD) і сукупної пропозиції (AS) на рівні всієї економіки. Рівновага досягається в точці їх перетину, що визначає рівноважний рівень цін та рівноважний обсяг виробництва.

Сукупний попит — це загальний обсяг товарів і послуг, який економічні агенти готові придбати при певному рівні цін. Його структура включає: споживчі витрати домогосподарств, інвестиційні витрати бізнесу, державні витрати та зовнішній попит (експорт). Між рівнем цін і величиною попиту існує обернена залежність: зростання цін, як правило, знижує величину попиту.

Сукупна пропозиція відображає обсяг виробництва, який підприємства готові забезпечити за кожного рівня цін. На неї впливають виробничі можливості економіки, рівень витрат, технології, ринок праці, стан інфраструктури та ресурсів.

Рівновага в моделі AD–AS може порушуватися внаслідок змін попиту (наприклад, спад інвестицій, скорочення споживання) або пропозиції (зростання витрат виробництва, структурні кризи). Тому важливу роль відіграє економічна політика держави, спрямована на стабілізацію економіки, підтримку виробництва, зайнятості та контролю інфляції.

Економічне зростання — це довгострокове збільшення обсягів виробництва та національного доходу країни. Воно вимірюється темпами приросту ВВП або ВНП.

Виділяють:

- **екстенсивне зростання** - за рахунок кількісного збільшення ресурсів (праці, капіталу);
- **інтенсивне зростання** - за рахунок підвищення ефективності виробництва, технологій, продуктивності праці.

Основні **чинники зростання**: науково-технічний прогрес, інвестиції, розвиток людського капіталу, ефективне використання ресурсів, сприятливе інституційне середовище, політична стабільність.

Економічний розвиток - ширше поняття, ніж зростання. Він включає не лише збільшення обсягів виробництва, а й структурні зміни, підвищення якості життя населення, соціальний прогрес, екологічну безпеку. Тому важливо поєднувати кількісні та якісні критерії оцінювання.

Для сучасної економіки України надзвичайно важливим є формування ефективної **національної інноваційної системи** - сукупності інституцій, організацій, механізмів і відносин, які забезпечують створення, поширення та використання інновацій.

Основні напрями її формування:

- розвиток науки та наукових установ;
- підтримка високотехнологічних галузей;
- стимулювання інноваційної діяльності підприємств;
- модернізація виробничої бази;
- інтеграція науки, освіти та бізнесу;
- створення ефективної державної політики інноваційного розвитку.

Інноваційна система має стати основою переходу до економіки знань, підвищення конкурентоспроможності держави та забезпечення стійкого економічного зростання.

У сучасній економічній науці головним результатом і метою економічного зростання визнається **людський розвиток**. Він передбачає розширення можливостей людини: доступ до освіти, охорони здоров'я, достойної праці, соціальної безпеки, культурного розвитку.

Основні показники оцінювання — індекс людського розвитку, рівень зайнятості, тривалість життя, якість освіти, соціальна захищеність. Економічна політика держави повинна бути спрямована не лише на збільшення ВВП, а й на створення умов для повноцінного життя громадян, забезпечення соціальної справедливості та підвищення добробуту населення.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність макроекономічної рівноваги?
2. Які основні види економічної рівноваги виділяють?
3. Чим відрізняється макроекономічна рівновага від мікроекономічної?
4. Які передумови необхідні для досягнення загальної економічної рівноваги?
5. У чому полягає суть класичної та марксистської моделей макрорівноваги?
6. Які особливості неокласичної теорії Л. Вальраса?
7. Що обґрунтовує кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги?
8. Які основні ідеї монетаристської концепції рівноваги?
9. У чому полягає зміст моделі AD–AS та що вона показує?
10. Що таке економічне зростання та які його типи?
11. Які чинники забезпечують стійке економічне зростання?
12. Чому людський розвиток вважається головною метою економічного зростання?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте загалом проблему макроекономічної рівноваги.
2. Опишіть різні моделі макроекономічної рівноваги.
3. Розкрийте сутність чинники і критерії макроекономічного зростання.
4. Дайте загальне визначення національної інноваційної системи.
5. Поясніть, що ви розумієте під поняттям «людський розвиток».

17. Макроекономічна нестабільність. Циклічність розвитку економіки.

Розвиток економіки не є рівномірним і безперервно стабільним процесом. Йому притаманні періоди піднесення, активної ділової діяльності, а також періоди спаду, загострення диспропорцій між виробництвом і споживанням, між попитом і пропозицією. Це зумовлює **циклічний характер** розвитку економіки.

Економічний цикл - це періодичні коливання рівня економічної активності, що проявляються у змінах обсягів виробництва, зайнятості, доходів, цін. Йому властиві фази піднесення та падіння.

Класична структура циклу включає чотири фази:

- **криза** - надвиробництво товарів, різке падіння цін, скорочення виробництва, банкрутства, безробіття, загострення фінансових проблем;
- **депресія** - стабілізація після спаду, поступове відновлення реалізації, ослаблення інфляційних процесів, але без активних інвестицій;
- **пожвавлення** - збільшення виробництва, зростання зайнятості, відновлення інноваційної активності;
- **піднесення** - високі темпи економічного зростання, скорочення безробіття, зростання кредитування, але накопичення передумов нової кризи.

У сучасній теорії часто виокремлюють дві укрупнені фази: **рецесію** (спад і депресію) та **піднесення** (пожвавлення і пік).

Циклічність поєднується з довгостроковим трендом економічного зростання, який забезпечується зростанням ресурсів, доходів, інноваціями.

Причини циклів трактуються по-різному: вплив природних факторів, фінансово-кредитні коливання, психологічні настрої, нерівномірність розподілу доходів, інноваційні хвилі, диспропорції у виробництві. Важливе значення мають **інновації**, які запускають нові хвилі розвитку.

Економічні цикли поділяють на:

- **довгі** (50–60 років) - пов'язані з масштабними технологічними змінами;
- **середні** (близько 10 років) - промислові цикли;
- **короткі** (3–4 роки) - коливання ділової активності.

Суттєвий внесок у розвиток теорії циклів зробили М. Кондратьєв, Й. Шумпетер, М. Туган-Барановський та інші, які довели об'єктивність

періодичних коливань і їх зв'язок з технологічними зрушеннями, інвестиційними процесами та структурними трансформаціями економіки.

Економічна криза - це фаза циклу, яка характеризується різким порушенням відтворювальних пропорцій: спадом виробництва, недолугаженням потужностей, безробіттям, скороченням доходів.

Її сутність проявляється в:

- надвиробництві товарів і капіталу при недостатньому платоспроможному попиті;
- руйнуванні стабільності господарства;
- одночасно деструктивній і конструктивній ролі: криза руйнує старі структури, але стимулює оновлення економіки.

Криза виконує «очисну» функцію: змушує економіку пристосовуватися, реформуватися, шукати нові механізми регулювання, змінює економічну поведінку учасників ринку.

Історія доводить регулярність криз: вони неодноразово охоплювали більшість країн світу (1825, 1873, 1907, 1929–1933, 1974–1975, 2007–2008 та ін.). Особливо важкою була **Велика депресія** 1929–1933 рр., що спричинила глибокий спад виробництва, масове безробіття, фінансові потрясіння.

Кризи бувають:

- **криза надвиробництва** - наймасштабніша, охоплює все господарство;
- **промислова криза** - невідповідність обсягів виробництва і можливості їх прибуткового використання;
- фінансові, валютні, кредитні, структурні та інші.

Подолання криз пов'язане з:

- державним регулюванням економіки;
- стимулюванням попиту і пропозиції;
- підтримкою інвестицій;
- розвитком фінансових інститутів;
- стабілізацією цін, доходів, зайнятості.

Безробіття є однією з ключових проблем макроекономічної нестабільності. Воно відображає невідповідність між пропозицією робочої сили та попитом на неї.

Безробіття - це соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення, яка бажає та здатна працювати, не може знайти роботу.

Основні види безробіття:

- **фрикційне** - пов'язане з добровільною зміною місця роботи, пошуком кращих умов, природне й неминуче;
- **структурне** - виникає через структурні зміни в економіці, ліквідацію старих галузей та появу нових;
- **циклічне** - спричинене економічними спадами;
- **сезонне** - властиве сезонним видам діяльності.

Безробіття має негативні наслідки: втрата доходів населення, зниження рівня життя, соціальна напруга, втрати ВВП. Водночас певний рівень безробіття вважається природним, необхідним для гнучкості ринку праці.

Інфляція - це стале зростання загального рівня цін, яке зумовлює знецінення грошей і зниження купівельної спроможності населення. Вона є однією з головних загроз економічної стабільності.

Причини інфляції можуть бути:

- надмірний попит за умов обмеженої пропозиції;
- надлишок грошей в обігу;
- зростання витрат виробництва;
- структурні диспропорції економіки.

Інфляція призводить до:

- зниження реальних доходів населення;
- перерозподілу доходів між соціальними групами;
- зростання соціальної нерівності;
- погіршення інвестиційного клімату;
- ослаблення національної валюти.

У поєднанні з безробіттям, кризами, спадом виробництва інфляція формує **макроекономічну нестабільність**, що потребує державного регулювання, стабілізаційної політики, раціонального поєднання ринкових механізмів і регулюючої ролі держави.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність економічних циклів?
2. Які фази економічного циклу ви знаєте та як їх охарактеризувати?
3. Чому циклічність розвитку є закономірною ознакою ринкової економіки?
4. Які основні теорії пояснюють причини циклічності економічного розвитку?
5. Які види економічних циклів виділяють за тривалістю?
6. Що таке економічна криза і які її соціально-економічні наслідки?
7. Які історичні економічні кризи мали найбільший вплив на світову економіку?
8. Які основні види економічних криз виділяють та чим вони відрізняються?
9. Що таке безробіття і які його основні види?
10. Які соціально-економічні наслідки безробіття?
11. У чому сутність інфляції як економічного явища?
12. Чому інфляція та безробіття є факторами макроекономічної нестабільності?

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть сутність, структура та фактори розвитку економічних циклів.
2. Назвіть головні економічні цикли, які ви знаєте.
3. Дайте визначення сутності економічної кризи та назвіть шляхи їх подолання.
4. У чому полягає співвідношення і взаємодія між зайнятістю та безробіттям? Поясніть.

5. Роз'ясніть поняття інфляції в контексті соціально-економічного явища і фактору макроекономічної нестабільності.

18.Грошовий ринок.

Грошовий ринок - це система економічних відносин, у межах якої формується співвідношення між попитом і пропозицією грошей. На ньому взаємодіють центральний банк, комерційні банки, інші фінансові установи та економічні суб'єкти. Гроші тут не продаються як товар - головним є забезпечення достатнього обсягу платіжних засобів в економіці.

Грошова маса — це сукупність усіх платіжних засобів, які обслуговують економічний оборот країни та належать державі, підприємствам і населенню. Для її оцінки використовують грошові агрегати:

- **M0** — готівка поза банками;
- **M1** — M0 + кошти на поточних рахунках;
- **M2** — M1 + ощадні та строкові депозити;
- **M3** — M2 + великі строкові депозити та інші ліквідні інструменти;
- у деяких країнах використовується агрегат **L**, який включає також певні цінні папери.

M1 вважають «активними» грошима, що використовуються безпосередньо для платежів. Інші агрегати відображають «майже гроші», які виконують функцію заощадження та можуть приносити дохід.

Грошова маса може змінюватися не лише через зміну її обсягу, а й через швидкість обігу грошей - тобто кількість разів на рік, коли одна грошова одиниця використовується для здійснення платежів. На швидкість обігу впливають економічна ситуація, рівень розвитку банківської системи, організація розрахунків, розвиток безготівкових платежів, стан ринку цінних паперів тощо.

Важливим показником є рівень монетизації економіки — відношення грошової маси до ВВП. Він характеризує забезпеченість економіки грошима та пов'язаний із швидкістю їх обігу: чим більша монетизація, тим повільніший рух грошей.

Попит на гроші - це потреба економічних суб'єктів у ліквідних засобах для здійснення платежів та збереження вартості.

Традиційно виділяють:

- попит на гроші для операцій - необхідні для розрахунків за товари, послуги, фактори виробництва, залежать від обсягів доходу;
- попит на гроші як актив - пов'язаний із зберіганням заощаджень у формі грошей, залежить від відсоткової ставки, рівня ризику, очікувань.

Сукупний попит на гроші формується під впливом доходу населення та підприємств, процентних ставок, рівня інфляції, очікувань щодо економічної ситуації.

Пропозиція грошей - це сукупність платіжних засобів, що перебувають в обороті. Вона формується через емісію грошей:

- центральним банком — випуск готівки та регулювання банківських резервів;

- казначейством - монетами та дрібними купюрами;
- комерційними банками - через депозитно-кредитну діяльність.

Важливим поняттям є **грошова база**, що включає готівку поза банками та резерви банків у центральному банку. На її основі формується **грошовий мультиплікатор** - механізм, за яким банківська система збільшує пропозицію грошей через надання кредитів. Чим нижча норма резервування та вищий рівень довіри до банків, тим сильніше працює мультиплікатор.

Рівновага на грошовому ринку досягається тоді, коли обсяг пропозиції грошей відповідає попиту на них. Якщо виникають відхилення, держава втручається за допомогою монетарної політики.

Жорстка (стримувальна) грошова політика застосовується, коли зростання попиту на гроші спричинене інфляцією та зростанням цін. У такому випадку держава обмежує зростання грошової маси, підвищує відсоткові ставки, стримує кредитування, щоб запобігти подальшому знеціненню грошей.

Ліберальна (гнучка) політика використовується тоді, коли попит на гроші змінюється через зміну швидкості їх обігу. Держава збільшує пропозицію грошей, стимулює кредитування, щоб підтримати стабільність виробництва та фінансової системи.

Змішана політика поєднує елементи обох підходів і застосовується тоді, коли зміни пов'язані з реальним зростанням виробництва.

У деяких випадках держава навмисно збільшує грошову масу для стимулювання інвестицій, зайнятості та економічного зростання. Проте така політика може мати тимчасовий ефект і призводити до інфляційних процесів, якщо використовується надмірно.

Грошова система інколи потребує докорінних змін, і тоді проводяться грошові реформи. Вони здійснюються в умовах глибоких економічних криз, гіперінфляції, втрати довіри до національної валюти, переходу до нових економічних систем або стабілізації фінансової політики держави.

Мета реформ - стабілізувати грошовий обіг, зміцнити довіру до валюти, нормалізувати грошовий ринок і створити умови для економічного зростання.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність грошового ринку?
2. Що таке грошова маса та які існують її агрегати?
3. Яке значення має швидкість обігу грошей для економіки?
4. Що таке рівень монетизації економіки і як він пов'язаний зі швидкістю обігу грошей?
5. Як формується попит на гроші та які його основні складові?
6. Які фактори впливають на попит на гроші як актив?
7. Що таке пропозиція грошей і хто є основними емітентами?
8. Яку роль відіграє грошова база в економіці?
9. Що таке грошовий мультиплікатор і від чого залежить його дія?

10. У яких випадках застосовується жорстка, ліберальна та змішана монетарна політика?
11. Які можливі наслідки надмірного розширення грошової маси?
12. Чому виникає необхідність грошових реформ і як вони проводяться?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення грошової маси та швидкості обігу грошей.
2. Дайте визначення грошового ринку як системи економічних відносин.
3. Опишіть різні грошові агрегати та поясніть їхній зміст.
4. Дайте пояснення щодо функціонування механізму грошового мультиплікатора.
5. Охарактеризуйте основні види монетарної політики держави.

19. Кредитно-банківська система. Ринок цінних паперів

Кредитно-банківська система є центральним елементом грошового ринку та виконує ключову роль у перерозподілі фінансових ресурсів в економіці. Вона розглядається у двох площинах:

1. як **сукупність кредитно-розрахункових відносин**, що пов'язані з рухом позичкового капіталу та методами кредитування;
2. як **сукупність фінансово-кредитних установ**, які мобілізують тимчасово вільні кошти населення, підприємств і держави, трансформують їх у кредити та інвестиції, забезпечуючи прибуток і стабільність фінансової системи.

Інституційна структура кредитно-банківської системи включає:

- **центральний банк** (в Україні – Національний банк України, НБУ),
- **комерційні банки**,
- **небанківські фінансово-кредитні установи** (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, лізингові компанії тощо).

За формою власності кредитні інститути бувають державними та приватними; за сферою діяльності - національними, міжнародними, регіональними. Існують також міжнародні інституції - МВФ, МБРР, ЄБРР.

Ядром системи є банківська система. В Україні вона є дворівневою:

- перший рівень - НБУ,
- другий рівень - комерційні банки різних типів.

Центральний (національний) банк несе відповідальність за стабільність грошового обігу, цінову стабільність, надійність фінансової системи та загальний стан грошово-кредитних відносин.

Основні функції центрального банку:

- проведення єдиної державної грошово-кредитної політики;
- емісія національної валюти;
- формування та управління золотовалютними резервами;
- зберігання резервів комерційних банків та регулювання резервних вимог;
- банківський нагляд і контроль;

- кредитування банків як «кредитор останньої інстанції»;
- валютне регулювання і контроль;
- обслуговування уряду (бюджетні рахунки, операції з держоблігаціями);
- організація та контроль платіжних систем;
- виконання інших функцій відповідно до законодавства.

Грошово-кредитна політика - це система заходів, спрямованих на регулювання грошової маси, облікової ставки, кредитної активності банків та валютного курсу з метою стабілізації економіки. Її основні інструменти:

1. **Норма обов'язкових резервів** - впливає на обсяг кредитування.
2. **Облікова ставка (процентна політика)** - регулює вартість кредитних ресурсів.
3. **Рефінансування банків** - підтримка їх ліквідності.
4. **Операції на відкритому ринку** - купівля/продаж державних цінних паперів.
5. **Валютні інтервенції** - стабілізація курсу національної валюти.
6. **Регулювання руху капіталів** - протидія надмірним коливанням грошової маси.

Через ці механізми держава впливає на інфляцію, інвестиційну активність, рівень ділової активності, зайнятість і темпи економічного зростання.

Комерційні банки створюються у формі акціонерних товариств або кооперативних банків за дозволом НБУ. Вони різняться за формою власності (державні, акціонерні, кооперативні), масштабами діяльності (міжнародні, національні, регіональні), функціональною спеціалізацією (універсальні та спеціалізовані - інвестиційні, ощадні, іпотечні тощо).

Основні **функції та операції комерційних банків** поділяються на:

Пасивні операції (формування ресурсів):

- власні кошти (статутний і резервний капітал, нерозподілений прибуток);
- залучені кошти - депозити населення і підприємств;
- позичені кошти - міжбанківські кредити;
- емісійні операції - випуск власних цінних паперів.

Депозити - головне джерело ресурсів банку:

- вклади до запитання (поточні рахунки);
- строкові депозити;
- ощадні вклади населення.

Активні операції (розміщення коштів):

- кредитування підприємств та населення;
- інвестиційні операції;
- операції з цінними паперами;
- іпотечні кредити;
- споживчі кредити;

- міжбанківське кредитування.

Комерційні банки забезпечують функціонування кредитної системи, обслуговування економічних суб'єктів та стабільність фінансової системи країни.

Поряд із банками функціонують **небанківські фінансові установи**, які спеціалізуються на окремих видах фінансових операцій:

- страхові компанії - перерозподіл ризиків і формування страхових фондів;
- пенсійні фонди - накопичення пенсійних заощаджень;
- інвестиційні фонди та компанії - мобілізація коштів і їх вкладення в цінні папери;
- лізингові компанії - фінансування інвестицій у основні засоби через оренду;
- факторингові компанії - викуп боргових вимог;
- кредитні спілки - кредитування населення на взаємній основі.

Вони доповнюють діяльність банків, розширюють можливості кредитування, інвестування та страхування фінансових ризиків.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) — це складова фінансового ринку, де здійснюється купівля-продаж **цінних паперів**, що підтверджують майнові права їх власників.

Основні завдання фондового ринку:

- мобілізація фінансових ресурсів;
- перерозподіл капіталу між галузями;
- забезпечення інвестицій та розвитку економіки;
- захист інтересів інвесторів.

На ринку обертаються:

- **акції** - дають право на частку власності та дивіденди;
- **облігації** - боргові зобов'язання з фіксованим доходом;
- **казначейські зобов'язання**;
- **депозитні сертифікати**;
- **інвестиційні сертифікати**;
- інші фінансові інструменти.

Ринок цінних паперів поділяється на:

- **первинний** (випуск і первинне розміщення паперів);
- **вторинний** (перепродаж між інвесторами — біржі, позабіржові системи).

Його учасниками є держава, корпорації, банки, інвестиційні компанії, брокери, дилери, фізичні інвестори. Ефективний фондовий ринок сприяє економічному зростанню, інвестиціям та розвитку підприємств.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке кредитно-банківська система і які її основні складові?
2. Яку роль відіграє банківська система в економіці держави?
3. Які функції виконує центральний банк?
4. У чому суть грошово-кредитної політики центрального банку?

5. Назвіть основні інструменти монетарної політики НБУ.
6. Чим відрізняються пасивні та активні операції комерційних банків?
7. Які види депозитів існують і чим вони відрізняються?
8. Яке значення мають спеціалізовані небанківські фінансові установи?
9. Що таке ринок цінних паперів і яку роль він виконує?
10. Які основні види цінних паперів обертаються на фінансовому ринку?

Завдання для самостійної роботи

1. Сформулюйте основні поняття кредитно-банківської системи країни.
2. Охарактеризуйте засади грошово-кредитної політики центрального (національного) банку країни.
3. Опишіть роль і значення комерційних банків країни.
4. Надайте основні визначення ринку цінних паперів та фондового ринку.
5. Охарактеризуйте роль і значення небанківських фінансових установ в розвитку економіки країни.

20. Страховий ринок.

Страховання є однією з найдавніших форм суспільних відносин, що виникла на основі потреби людей та господарюючих суб'єктів у захисті від можливих матеріальних втрат. Поняття страхування історично пов'язане з поняттям ризику та безпеки: у західноєвропейських мовах воно походить від латинських слів «securus» і «sine», що означають «безтурботність» і «захищеність». У сучасній економіці страхування розглядається як система передання та комбінування ризиків між учасниками страхових відносин.

Відповідно до Закону України «Про страхування», страхування - це цивільно-правові відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання передбачених подій, за рахунок спеціально сформованих страхових фондів. Страхові відносини мають ризиковий, ймовірний характер і базуються на участі двох сторін: страховика та страхувальника. Потреба в страхуванні виникає через наявність ризику можливих збитків. Ризики поділяються на страхові та нестрахові. Нестрахові ризики (наприклад політичні потрясіння, війни, революції, валютні обмеження), як правило, не підлягають страхуванню, якщо їх неможливо об'єктивно виміряти. Страхові ризики мають відповідати певним вимогам: бути ймовірними, випадковими, об'єктивними, вимірюваними та не катастрофічними.

Страховання здійснюється за рахунок коштів страхових фондів, які формуються зі страхових внесків та можуть існувати у формі державних резервів, фондів самострахування та фондів страхових організацій. Матеріальні збитки розподіляються між усіма учасниками страхування на засадах солідарності та замкненої розкладки збитків.

Страхова діяльність є самоокупною та підприємницькою. Страхові компанії не лише забезпечують захист клієнтів, а й виступають важливими

інституційними інвесторами в економіці. Основними цілями страхування є компенсація збитків та збереження ресурсів суб'єктів господарювання, а також підвищення ефективності використання майна.

Функції страхування:

- **ризикова** - перерозподіл збитків між учасниками страхування;
- **попереджувальна** - фінансування заходів зі зменшення ризиків;
- **ощадна** - накопичення коштів за довгостроковими видами страхування;
- **інвестиційна** - тимчасово вільні кошти страхових фондів інвестуються в економіку;
- **стабілізаційна** - страхування підтримує стабільність суспільного відтворення та економічних процесів.

Страховий ринок виникає як результат необхідності забезпечення безперервності виробництва та захисту населення від наслідків непередбачуваних подій. Він є системою економічних відносин між страховиками та споживачами страхових послуг.

Класифікація страхового ринку України здійснюється за галузями (обов'язкове та добровільне страхування майна, життя, відповідальності) та за видами страхування (майнове, страхування відповідальності, фінансових ризиків, транспорту, будівельно-монтажних робіт, професійної відповідальності, медичне страхування тощо). Послуги надаються як юридичним, так і фізичним особам.

Страхова послуга має споживну вартість - страховий захист, та вартість - страхову премію. Страховий захист полягає в нагромадженні ресурсів і відшкодуванні збитків у разі настання страхового випадку. Об'єктами захисту можуть бути майно, життя, здоров'я, доходи, відповідальність.

Страхування поділяється на:

- **майнове страхування** - компенсація втрат майна;
- **особисте страхування** - виплати у випадку смерті, хвороби, інвалідності, дожиття;
- **страхування відповідальності** - покриття шкоди, завданої третім особам.

Регулювання страхового ринку є необхідним для забезпечення надійності страхових компаній, захисту інтересів страхувальників, стабільності фінансової системи та довіри до страхування. Держава визначає правила діяльності страховиків, контролює їхню платоспроможність, формування резервів, дотримання страхового законодавства.

Основними напрямками державного регулювання є:

- ліцензування страхової діяльності;
- контроль за капіталом та фінансовою стійкістю страховиків;
- встановлення вимог до страхових резервів;
- нагляд за виконанням страхових зобов'язань;
- захист прав споживачів страхових послуг.

Ефективне регулювання сприяє розвитку страхового ринку, залученню інвестицій, підвищенню рівня економічної безпеки держави та громадян.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність страхування як економічної категорії?
2. Які основні ознаки страхових ризиків та чим вони відрізняються від нестрахових?
3. Які організаційні форми страхових фондів існують?
4. У чому проявляється самоокупність страхової діяльності?
5. Назвіть основні функції страхування та поясніть їх зміст.
6. Що таке страховий ринок і які його основні складові?
7. Як класифікується страховий ринок України за галузями та видами страхування?
8. Які відмінності між майновим, особистим страхуванням та страхуванням відповідальності?
9. Що таке страхова сума, страхове покриття та франшиза?
10. Які основні напрями державного регулювання страхового ринку?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте характеристику страхування як однієї з найдавніших категорій суспільних відносин.
2. Наведіть основні положення Закону України «Про страхування».
3. Охарактеризуйте основні властивості страхової послуги.
4. Як ви розумієте поняття «страховий випадок»? Наведіть приклади.
5. Охарактеризуйте систему державного регулювання страхового ринку.

21. Фінансова система. Державний бюджет. Податки.

Фінанси - це система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням грошових фондів. Вони виникли історично як складова розвитку торгівлі, банківських операцій та державних потреб. Сутність і роль фінансів залежать від типу економічної системи та функцій держави.

Матеріальною основою фінансів є **фінансові ресурси** - кошти, які не просто існують як гроші, а забезпечують отримання доходу та економічний розвиток. Економічна теорія розглядає фінанси не лише як ресурси, а як **суспільні відносини**, що формуються у процесі створення, розподілу та використання цих ресурсів.

Фінанси мають **двоюку природу**:

1. це грошові фонди;
2. це система економічних відносин між суб'єктами економіки.

Основні *ознаки* фінансів:

- грошова форма прояву;
- розподільчий і трансфертний характер;
- забезпечення перерозподілу ВВП через спеціальні фонди, а не через ціни.

Функції фінансів:

- **розподільча** - участь у розподілі та перерозподілі ВВП і національного доходу;
- **відтворювальна** - забезпечення процесу розширеного відтворення;
- **контрольна** - фінансовий контроль за рухом ресурсів і дотриманням правил їх використання;
- **стимулююча** - вплив на розвиток виробництва, інвестиції, заохочення, застосування санкцій.

Суб'єкти фінансових відносин:

- держава;
- підприємства й організації;
- домогосподарства.

Відповідно виділяють:

- державні фінанси;
- фінанси суб'єктів господарювання;
- фінанси домогосподарств.

Цілісність взаємозв'язків між цими ланками формує **фінансову систему країни**, що включає централізовані (бюджет, фонди) та децентралізовані фінанси (фінанси підприємств, домогосподарств). Окремими складовими є фінанси страхування та кредитна система.

Фінансова політика держави спрямована на формування, мобілізацію та ефективний розподіл фінансових ресурсів з метою виконання економічних і соціальних функцій держави.

Бюджет - це економічні відносини між державою та суб'єктами економіки щодо перерозподілу ВВП з метою створення централізованого фонду коштів, потрібного для виконання функцій держави.

Державний бюджет виступає одночасно:

- економічною категорією;
- фондом фінансових ресурсів;
- фінансовим планом держави.

Структурно державний бюджет поділяється на:

- **загальний фонд** - кошти без цільового призначення;
- **спеціальний фонд** - цільові надходження, що використовуються на визначені потреби.

Доходи бюджету формуються через:

- податкові надходження;
- неподаткові доходи;
- операції з капіталом;
- трансферти.

Видатки бюджету відображають розподіл державних коштів на:

- економічну діяльність;
- соціально-культурну сферу;
- оборону;
- управління;
- науку;

- соціальний захист тощо.

Стан бюджету може бути:

- збалансованим;
- дефіцитним;
- профіцитним.

Дефіцит може бути структурним (обумовленим реформами, надзвичайними ситуаціями) та циклічним (наслідок економічної кризи). Бюджетна система України включає державний та місцеві бюджети і функціонує на основі Бюджетного кодексу.

Фіскальна політика - це діяльність держави щодо формування доходів бюджету та регулювання його видатків. Вона впливає на економічне зростання, зайнятість, соціальну стабільність, ділову активність.

Основні напрями фіскальної політики:

- формування достатніх доходів бюджету;
- ефективний розподіл бюджетних ресурсів;
- забезпечення соціальних програм;
- підтримка економічного розвитку.

Для збалансування бюджету держава використовує:

- оптимізацію податкової системи;
- скорочення неефективних видатків;
- пріоритетне фінансування стратегічних сфер;
- державні запозичення;
- залучення інвестицій;
- підвищення ефективності адміністрування податків.

Державний борг - це сукупність фінансових зобов'язань держави перед кредиторами в результаті запозичень. Він може бути:

- внутрішнім (усередині країни);
- зовнішнім (перед іноземними кредиторами).

Причини виникнення боргу:

- дефіцит бюджету;
- потреба у фінансуванні важливих державних програм;
- надзвичайні обставини;
- економічні кризи.

Управління державним боргом включає:

- регулювання обсягів запозичень;
- контроль термінів і вартості обслуговування боргу;
- забезпечення здатності держави його погашати;
- мінімізацію ризиків боргового навантаження.

Раціональна боргова політика сприяє фінансовій стабільності, тоді як неконтрольований борг створює загрозу кризових явищ.

Податки - це обов'язкові, безповоротні та безвідплатні платежі, які сплачуються юридичними і фізичними особами до бюджету з метою фінансування діяльності держави.

Функції податків:

- фіскальна - наповнення бюджету;

- регулююча - вплив на економічні процеси;
- соціальна - перерозподіл доходів і забезпечення соціальної справедливості;
- контрольна - фінансовий контроль.

Порядок оподаткування визначається податковим законодавством, яке встановлює об'єкти оподаткування, ставки, пільги, терміни і процедури сплати.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність фінансів та їх двоїстий характер?
2. Які основні функції фінансів та їх роль у економіці?
3. Хто є основними суб'єктами фінансових відносин і які їхні функції?
4. Що таке фінансова система та які її основні складові?
5. Дайте визначення державного бюджету як економічної категорії та фінансового плану.
6. Які основні джерела формування доходів бюджету?
7. Які види бюджетних видатків ви знаєте та як вони класифікуються?
8. У чому сутність фіскальної політики держави та її основні завдання?
9. Що таке державний борг, які його види та принципи управління ним?
10. Які основні принципи та функції оподаткування? Чим відрізняються прямі та непрямі податки?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте сутність і функції фінансів сучасної країни.
2. Дайте визначення поняття державного бюджету як складової частини фінансової системи.
3. Що ви розумієте під фіскальною політикою держави. Дайте визначення
4. Які механізми управління державним боргом ви знаєте.
5. Опишіть основні форми та види податків і порядок їх стягнення.

22. Економічна безпека держави.

Економічна безпека держави (ЕБД) – це стан економіки та державних інститутів, за якого забезпечується захист національних інтересів, стабільний соціально орієнтований розвиток, достатній оборонний та економічний потенціал навіть за несприятливих зовнішніх і внутрішніх умов. Як економічна категорія ЕБД включає систему відносин та заходів щодо збереження економічного суверенітету, стійкого економічного зростання, підвищення добробуту населення в умовах міжнародної взаємозалежності.

ЕБД має матеріальну основу – розвинені продуктивні сили; соціально-політичну основу – суспільну злагоду щодо стратегічних цілей розвитку; та пов'язана з економічною безпекою людини і міжнародною безпекою. Тому формується триєдина система: особа – держава – світове співтовариство. Відповідно економічна безпека має внутрішній і зовнішній рівні.

Економічні інтереси держави поділяються за значенням (життєво важливі та другорядні), за тривалістю (довго-, середньо-, короткострокові) та за спрямованістю (виживання, розвиток, лідерство). Для України життєво важливими є: забезпечення функціонування держави під час війни, економічний суверенітет, правовий механізм регулювання економіки, підвищення добробуту населення, розвиток міжнародних економічних зв'язків.

Основою економічного суверенітету є власність народу на національне багатство та можливість самостійно регулювати економіку і зовнішньоекономічні зв'язки. Він забезпечує контроль над національними ресурсами, стабільність економіки, гарантії для підприємництва, інвестиційний та інноваційний розвиток.

Система економічної безпеки оцінюється через критичні параметри: поріг чутливості (момент реагування на зміни), поріг вразливості (початок розбалансування), поріг розпаду (руйнівні зміни) та стан спокою (стабільний розвиток).

У структурі ЕБД визначаються:

- об'єкти (економічна система, пов'язані сфери – військова, екологічна, інформаційна тощо);
- матеріальні та нематеріальні об'єкти;
- суб'єкти (державна і її інституції);
- загрози та їх джерела;
- параметри безпеки.

Основні параметри: **збитки, ризик, рівень економічної безпеки**. Загрози класифікують за походженням (внутрішні, зовнішні), характером, масштабами, термінами дії (наявні та потенційні), об'єктами впливу, виявленістю, джерелами та формою прояву.

Серед актуальних **наявних** загроз Україні: нестабільність фінансової системи, валютна вразливість, дефіцит ресурсів для структурної перебудови, залежність від іноземного капіталу; у науково-технічній сфері – руйнування науки, еміграція фахівців, деградація системи підготовки кадрів; у технологічній – зношеність обладнання, ризик технічних катастроф та війна. **Потенційні** загрози: втрата економічної самостійності, технологічне відставання, посилення імпортозалежності, втрата інноваційного потенціалу.

Суттєве значення мають індикатори економічної безпеки, зокрема порогові значення макропоказників. їх перевищення означає перехід економіки в зону нестабільності, соціальних конфліктів та реального підриву економічної безпеки.

Практична система забезпечення ЕБД базується на наукових підходах до аналізу ризиків та загроз. У світовій практиці сформувалася наука **економічної безпеки держави**, яка дозволяє прогнозувати наслідки економічних процесів, розробляти механізми запобігання кризам і підвищення стійкості держави.

Ключовим документом у сфері ЕБД є **державна стратегія (концепція) економічної безпеки**, що визначає:

- місце держави у світовій економіці;
- життєво важливі економічні інтереси;
- перелік реальних і потенційних загроз;
- інституційні та управлінські можливості їх нейтралізації;
- комплекс заходів забезпечення національної економічної безпеки.

Практична реалізація включає: організаційні заходи, нормативно-правове регулювання, моніторинг стану економіки, створення систем аналітичної та прогнозної інформації, регулювання фінансових потоків, підтримку стратегічних галузей, інноваційний розвиток, інвестиційну політику, захист національного виробника, підвищення оборонно-економічної стійкості, особливо в умовах війни.

Тіньова економіка – це сукупність економічної діяльності, що приховується від державного контролю та оподаткування, порушує правові норми і викривлює економічні процеси. Криміналізація економіки означає проникнення організованої злочинності в економічну сферу, корупційні схеми, відмивання коштів, незаконні фінансові операції.

Соціально-економічні причини тінізації: економічні кризи, недовіра до держави, високі податки, слабка правова система, корупція, низький рівень доходів населення, воєнний стан, інституційна нестабільність. Наслідки – скорочення бюджетних надходжень, руйнування легальної конкуренції, зростання корупції, підрив соціальної стабільності, загроза національній безпеці.

Основні форми тіньової економіки: приховане виробництво, нелегальні фінансові операції, ухилення від оподаткування, контрабанда, «відмивання» коштів, нелегальна зайнятість, використання офшорних схем тощо.

Шляхи подолання: посилення правового контролю, удосконалення податкової системи, зменшення регуляторного тиску, цифровізація економіки, прозорість державних фінансів, боротьба з корупцією, розвиток легального бізнес-середовища, підвищення довіри громадян до держави та інституцій, створення умов для інноваційного та інвестиційного розвитку.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке економічна безпека держави та які її ключові ознаки?
2. Які складові формують внутрішню та зовнішню економічну безпеку держави?
3. У чому полягає економічний суверенітет держави та як він пов'язаний із ЕБД?
4. Які основні об'єкти, суб'єкти та параметри економічної безпеки?
5. Як класифікуються загрози економічній безпеці та які з них є найактуальнішими для України?
6. Що означають поняття порога чутливості, вразливості та розпаду економічної системи?
7. Які індикатори економічної безпеки свідчать про наближення держави до зони економічної нестабільності?

8. У чому полягає сутність державної стратегії (концепції) економічної безпеки?
9. Що таке тіньова економіка та криміналізація економіки, у чому їх соціально-економічні причини?
10. Які основні напрями та заходи боротьби з тіньовою економікою й економічною злочинністю?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте сутність та зміст економічної безпеки держави.
2. Поясніть зміст економічного суверенітету як головної складової державного суверенітету.
3. Поясніть, яким чином здійснюється практичне забезпечення економічної безпеки держави.
4. Перерахуйте та охарактеризуйте критичні параметри економічної безпеки держави.
5. Що ви розумієте під тіньовою економікою країни? Охарактеризуйте основні її типи.

23. Роль держави в ринковій економіці.

Проблема меж і доцільності державного втручання в економіку має тривалу історію. Класична економічна школа вважала головним регулятором господарського життя ринок, який завдяки механізму конкуренції та цін здатний забезпечувати економічну рівновагу. Кейнсіанська теорія довела обмеженість ринку в регулюванні макроекономічних процесів і обґрунтувала необхідність активної ролі держави, особливо у сфері стимулювання сукупного попиту та зайнятості. Неокласичні та неоліберальні теорії, навпаки, підкреслюють необхідність мінімізації державного втручання та пріоритет непрямих інструментів регулювання. Неокласичний синтез поєднав ці підходи, доводячи доцільність змішаної системи регулювання. Інституціоналізм, крім ринку і держави, наголошує на ролі соціальних, правових і політичних факторів.

Сучасний підхід ґрунтується на визнанні необхідності поєднання ринкових стимулів і активної державної політики. Основні економічні функції держави включають створення правового поля господарювання, захист прав власності, забезпечення дотримання правил конкуренції, підтримку макроекономічної стабільності та формування соціально орієнтованого розвитку.

Держава втручається в економіку через наявність провалів ринку. По-перше, ринок не здатний забезпечити виробництво суто суспільних благ (оборона, управління, правопорядок, загальнонаціональна інфраструктура, фундаментальна наука), тому їх виробництво та фінансування бере на себе держава. По-друге, ринок не може автоматично враховувати зовнішні ефекти. Негативні «екстерналії» (забруднення, виснаження ресурсів) збільшують

соціальні витрати, позитивні (освіта, наука, інновації) - суспільні вигоди. Завдання держави - мінімізувати негативні та підтримувати позитивні зовнішні ефекти через податки, субсидії, правове регулювання.

Необхідність державного впливу зумовлюється також тенденцією до монополізації, наявністю асиметричної інформації, циклічними коливаннями виробництва, безробіттям, інфляцією, а також відсутністю в ринку механізму забезпечення соціальної справедливості.

Сучасна ринкова економіка є змішаною системою, де поєднуються ринок, корпоративне регулювання та державна політика. У різних країнах ця частка різна: від ліберальних моделей (США, Канада, Велика Британія) до «дирижистських» (Швеція, Німеччина, Австрія). Основні напрями економічної ролі держави - стратегічне планування розвитку, підтримка людського капіталу, макрорегулювання, інституціональне забезпечення господарювання, екологічна політика, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, соціальне партнерство. Важливо, що сучасна економічна роль держави має яскраво виражену соціальну спрямованість.

Державна діяльність у економіці має два ключові напрями. Перший - держава як власник, що формує державний сектор економіки. Він охоплює стратегічні, високоризикові, капіталоемні та суспільно важливі галузі (енергетика, інфраструктура, транспорт, оборона, наука, частково освіта та охорона здоров'я). Частка державного сектору в країнах світу різна і залежить від моделі економічної політики. В Україні в умовах війни посилюється значення державного управління економікою, підтримки фінансової стабільності, зайнятості та відновлення виробництва.

Другий напрям - державне регулювання економіки як система заходів впливу на господарські процеси з метою узгодження інтересів суб'єктів і досягнення суспільних цілей. У світі склалися різні моделі: американська — з перевагою непрямих методів; японська — з активною взаємодією держави та корпорацій; шведська - з розвиненою соціальною політикою; німецька — з поєднанням ринку і сильної соціальної держави.

Форми державного регулювання:

- **бюджетно-податкове регулювання** - вплив через податки та державні витрати, стимулювання виробництва, підтримка пріоритетних галузей, регіонів, соціальних груп;

- **кредитно-грошове регулювання** - забезпечення стабільності національної валюти, регулювання грошової маси, діяльність на фінансових ринках;

- **цінове регулювання** - контроль цін на соціально важливі товари, регулювання доходів, антимонопольна політика;

- **правове та інституційне регулювання** - формування правил ринку, стандартів, вимог до якості, захист конкуренції.

Економічна політика держави - це цілеспрямована діяльність щодо впливу на виробництво, розподіл, обмін і споживання з метою досягнення економічного зростання, стабільності, зайнятості, соціальної рівноваги. До її

складових належать бюджетна, грошово-кредитна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, структурна, зовнішньоекономічна політика.

Соціальна політика - це діяльність держави щодо забезпечення гідного рівня життя населення, соціальної стабільності та справедливості. Її мета — зменшення соціальної нерівності, запобігання бідності, гарантії доступу до основних соціальних благ і послуг (освіта, медицина, житло, соціальні стандарти). Соціальна держава забезпечує перерозподіл доходів через податки, трансферти, соціальні програми.

Принципи соціальної політики: адресність допомоги, справедливість, солідарність поколінь, відповідальність громадян і держави, збалансованість економічної ефективності та соціального захисту. Інструменти — пенсійне забезпечення, соціальні виплати, програми підтримки малозабезпечених, медичне страхування, підтримка зайнятості.

Соціальна справедливість у ринковій економіці поєднує рівність можливостей із допустимою диференціацією доходів, що стимулює працю, підприємництво й інновації. Особливо актуальною соціальна політика є у кризові періоди, під час війни та відбудови економіки.

Середній клас - це соціальна група з відносно стабільним доходом, власністю, високим рівнем освіти, професійної культури й економічної активності. Він виступає основою стабільності суспільства, рушійною силою економічного зростання та демократичних перетворень.

Середній клас:

- підтримує внутрішній попит;
- забезпечує інноваційний розвиток;
- формує соціальну стабільність і політичну рівновагу;
- є гарантом сталості ринкових реформ.

Формування сильного середнього класу потребує ефективної економічної політики, розвитку малого і середнього бізнесу, гідної оплати праці, інвестицій у освіту та людський капітал.

Запитання для самоперевірки

1. Чому класична та кейнсіанська теорії по-різному оцінюють роль держави?
2. У чому полягає сутність «провалів ринку» і як вони обґрунтовують державне втручання?
3. Що таке суто суспільні блага та чому їх виробництво забезпечує держава?
4. Поясніть зміст позитивних і негативних зовнішніх ефектів.
5. Які основні напрями економічної ролі сучасної держави?
6. У чому різниця між державним сектором і державним регулюванням економіки?
7. Назвіть основні моделі державного регулювання, що склалися у світі.
8. Що таке економічна політика держави та які її основні види?
9. Які завдання та інструменти соціальної політики держави?
10. Чому середній клас є соціальною базою ринкових реформ?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризуйте основні економічні функції сучасної держави.
3. Назвіть головні форми і засоби державного регулювання економіки.
4. Опишіть базові засади соціальної політики держави.
5. Дайте своє бачення категорії «середній клас» держави.

Рекомендована література до розділу 4.

Основна:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
3. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.

Додаткова:

3. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
4. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.
5. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. – 104 с.

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

6. Михайлов В.С., Єфімова В.В. Насім Таліб: статистичні концепції та їхнє філософське осмислення // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - №2 (80). - 2021 р. - С. 239-249.
7. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.
8. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.
9. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник Хмельницького національного університету, Серія «Економічні науки», 2025, № 2. - С. 230-240.

Освітній блок 4. Міжнародна економіка та економіка культурно-мистецької діяльності

РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

24. Сутність, структура та закономірності розвитку світового господарства.

Світове господарство – це сукупність національних економік, об'єднаних міжнародним поділом праці та економічними відносинами.

Групи країн у світовій економіці:

1. **Країни з розвинутою ринковою економікою:**
 - США, Канада, Мексика, Японія, країни Західної Європи.
 - Лідери: США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Японія.
 - Характеристика: високий ВВП на душу населення, розвиток науки й техніки, значний вплив на світові ринки.
 2. **Країни з перехідною економікою** (постсоціалістичні країни, крім Північної Кореї та Куби)
 - **Групи всередині:**
 1. Латвія, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія – швидка трансформація, зростання ВВП, вступ до ЄС.
 2. Балканські країни – слабка промисловість, військові конфлікти, але зберігався приватний сектор.
 3. Республіки колишнього СРСР (без Прибалтики) – проблеми структурної перебудови промисловості, війни (включаючи Україну), стагнація секторів економіки, війни, кризи.
 3. **Країни, що розвиваються** (понад 140 країн, колишні колонії)
 - Характеристика: багатокладність економіки, відставання у виробничих силах, низький рівень життя, наявність традиційного сектора, масове безробіття.
 - Підгрупи: високорозвинуті, середньорозвинуті, найменш розвинуті.
- Новий тип економічного зростання:**
- ґрунтується на досягненнях науки, інноваціях, високій освіті та розвитку людського фактору;
 - зростає сектор послуг, зменшується зайнятість у сільському господарстві та промисловості;
 - приклади: США – понад 70 % зайнятих у сфері послуг.
- Виклики сучасного світу:**
- COVID-19, війна РФ в Україні – створили глобальні економічні та торговельні кризи.

Основні форми міжнародних зв'язків:

1. **Міжнародна торгівля**

- Товари та послуги, вплив на економічний розвиток, імпорту необхідних товарів, поширення технологій.

- Політика: протекціонізм або вільна торгівля.

- Тенденції: зростання частки наукомістких виробів, скорочення сировинних товарів, світовий ринок послуг.

2. Міжнародний рух капіталу

- Форми: прямі інвестиції, портфельні інвестиції, кредити.

- Роль: стимулює економіку, розвиток високотехнологічних галузей, але може створювати залежність країн-реципієнтів.

- Приклади: Японія, США, Німеччина – найбільші експортери капіталу; Україна – низький рівень іноземних інвестицій.

3. Міжнародні валютні відносини

- Платіжний баланс: поточні операції, капітальні операції, міжнародні резерви.

4. Міжнародна міграція трудових ресурсів

- Види: трудова, сімейна, туристична.

- Позитив: збільшення сукупного попиту, заповнення дефіциту робочих кадрів.

- Негатив: конкуренція на ринку праці, відтік кваліфікованих кадрів (емігранти з України).

Міжнародні економічні організації:

- ОЕСР, ЄС, ВТО, МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЮНІДО, ЮНКТАД тощо.

- Їхня роль: регулювання економічної діяльності, підтримка міжнародного співробітництва, стандартизація економічних норм.

Глобалізація – етап економічної інтеграції на світовому рівні, перетворення національних економік на частину глобального господарського процесу.

Характерні риси глобалізації:

1. Зростання ролі регіональних угруповань та міжнародних організацій.

2. Багатовекторність міжнародного співробітництва.

3. Інтеграція ТНК та інституційних інвесторів.

Фактори глобалізації:

1. **Науково-технологічний** – комп'ютеризація, Інтернет, автоматизація.

2. **Виробничо-технічний** – ТНК, транспорт, логістика, прямі інвестиції.

3. **Правовий** – уніфікація господарського права, глобальні стандарти.

4. **Соціологічний** – мобільність населення, зменшення впливу традицій.

5. **Екологічний** – боротьба з глобальними проблемами (потепління, голод, хвороби).

Оцінка глобалізації:

- Позитив: підвищення ефективності економіки, розвиток міжнародної інтеграції.
- Негатив: поглиблення розриву між багатими і бідними, але головна причина зубожіння – відстороненість найменш розвинених країн від глобальних процесів.

Запитання для самоперевірки

1. Що являє собою світове господарство?
2. Які соціально-економічні характеристики мають країни з розвинутою ринковою економікою?
3. Які особливості притаманні країнам із перехідною економікою?
4. Які форми міжнародних економічних зв'язків вам відомі?
5. Визначить поняття «протекціонізм» та «лібералізація торгівлі».
6. Які тенденції спостерігаються в розвитку сучасної світової торгівлі?
7. Назвіть основні центри міжнародної міграції населення.
8. Що являє собою платіжний баланс держави?
9. Які міжнародні економічні організації вам відомі і яке значення вони мають для розвитку світової економіки?
10. Розкрийте суть поняття «економічна глобалізація».

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте поняття та сутність світового господарства.
2. Назвіть основні форми міжнародних зв'язків.
3. Назвіть та охарактеризуйте основні міжнародні економічні організації.
4. Яка взаємодія та взаємообумовленість між протекціонізмом та лібералізацією міжнародної торгівлі.
5. Як ви розумієте економічну глобалізацію? Охарактеризуйте її сутність.

25. Міжнародні валютні відносини.

Міжнародні валютні відносини є важливою складовою процесу економічної глобалізації та здійснення міжнародних господарських зв'язків. Вони охоплюють фінансово-валютні операції між державами, банками, фірмами та фізичними особами, пов'язані з міжнародними розрахунками, кредитуванням, інвестуванням та рухом валют.

Формою організації валютних відносин виступає **міжнародна валютна система** - сукупність правових норм, інструментів, організацій та механізмів, які забезпечують міжнародні розрахунки та регулювання валютних процесів. До її основних елементів належать:

- резервні валюти та міжнародні рахункові одиниці;
- режим валютних паритетів;
- умови конвертованості валют;
- регулювання валютних курсів;
- міжнародна валютна ліквідність;

- функціонування валютних ринків і ринку золота;
- діяльність міжнародних організацій (МВФ та ін.).

Валюта - грошова одиниця, що використовується в міжнародних розрахунках. Розрізняють:

- **національну валюту** - гроші конкретної держави;
- **регіональну (міжнародну)** - створюється групою країн (наприклад, євро);
- **резервну валюту** - використовується центральними банками для формування золотовалютних резервів (долар США, євро, єна та ін.);
- **вільно конвертовану та частково конвертовану валюту.**

Валютний курс.

Валютний курс - це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої. Він ґрунтується на співвідношенні попиту та пропозиції на валютному ринку та визначається шляхом котирування.

Основні види валютних курсів:

1. **Фіксинг** - визначення міжбанківського курсу на основі співставлення попиту і пропозиції.
2. **Курс покупця** - курс, за яким банк купує валюту.
3. **Курс продавця** - курс, за яким банк продає валюту (вищий за курс покупця).
4. **Номінальний курс** - курс без урахування інфляції.
5. **Реальний курс** - коригований з урахуванням інфляції.
6. **Середній курс** - середнє значення між курсом продавця і покупця.
7. **Крос-курс** - визначення співвідношення двох валют через третю.

Функції валютного курсу:

- порівняння національних і світових цін;
- подолання обмеженості національних валют;
- забезпечення міжнародної торгівлі та руху капіталу.

Базою формування курсу є **паритет купівельної спроможності** валют, що визначається співставленням рівнів цін.

Фактори, що впливають на курс валюти:

- попит і пропозиція валюти;
- стан платіжного балансу;
- рівень процентних ставок;
- інфляція;
- політична та соціально-економічна стабільність;
- спекулятивні операції.

Зміна курсу суттєво впливає на експорт та імпорт: зниження курсу стимулює експорт, підвищення - здешевлює імпорт.

Сучасна міжнародна валютна система базується на *Ямайській валютній системі*, яка дозволяє використання різних режимів валютних курсів:

- **плаваючі курси** - визначаються ринком;

- **фіксовані курси** - прив'язані до базової валюти, золота або валютного кошика;

- **змішані (гібридні)** - поєднання елементів фіксації та плавання.

Фіксовані курси.

Можуть встановлюватися:

1. відносно однієї валюти;
2. відносно СДР (спеціальні права запозичення);
3. за принципом валютного кошика;
4. на основі гнучкого паритету.

Переваги фіксованих курсів:

- стабільність;
- сприяння економічній інтеграції;
- зниження валютних ризиків.

Недоліки:

- складність підтримання курсу;
- залежність від стану економіки;
- можливість боргових криз.

Розвинуті країни частіше використовують плаваючі курси, країни, що розвиваються, - фіксовані.

Змішані курси

Характерні для валютних союзів і груп країн. Приклад - Європейський валютний союз та поява євро.

Завдяки підтримці міжнародних партнерів та стабілізаційним заходам НБУ вдалося забезпечити достатній рівень міжнародних резервів та підтримувати валютний ринок. Водночас, війна сильно негативно вплинула на національний валютний ринок.

Валютний ринок - це система економічних і організаційних відносин щодо купівлі-продажу іноземної валюти, здійснення міжнародних розрахунків та валютних операцій.

Основні учасники:

- державні органи та центральні банки;
- комерційні банки;
- міжнародні корпорації;
- інвестори;
- фізичні особи.

Валютний ринок виконує функції:

- обслуговування міжнародних платежів;
- забезпечення валютної ліквідності;
- формування валютних курсів;
- перерозподіл валютних ресурсів;
- страхування валютних ризиків.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке міжнародні валютні відносини та яка їх роль у світовій економіці?
2. Що являє собою міжнародна валютна система та які її основні елементи?
3. Які види валют існують і чим вони відрізняються?
4. Що таке валютний курс та які існують його різновиди?
5. Які фактори впливають на формування валютного курсу?
6. У чому полягає суть паритету купівельної спроможності?
7. Які режими валютних курсів застосовуються у світовій економіці?
8. Які переваги та недоліки має фіксований валютний курс?
9. У чому полягає специфіка валютного ринку та його функцій?
10. Які особливості розвитку валютної системи України (ключові етапи та наслідки)?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризуйте валютні відносини та світову валютну систему.
3. Як ви розумієте спеціальні права запозичення (СПЗ), що використовує МВФ.
4. Опишіть сучасну міжнародну валютну систему та її трансформації.
5. Охарактеризуйте, яка різниця між форвардними операціями та ф'ючерсними операціями на світовому ринку.

Рекомендована література до розділу 5.

Основна:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
3. Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М.І. Колосінська, С.І. Белей, С.В. Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів.-т., 2021. - 200 с.
1. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.
2. Вступ до економічної теорії: навчальний посібник / Авт. кол.: Михайлов В.С., Неділько В.В., Нежива С.М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. - 144 с.

Додаткова:

3. Єременко В. Г. Економічна наука: науково-методичний посібник / В. Г. Єременко, Г. В. Максименко. - К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. - 184 с.
4. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
5. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.

6. Михайлов В.С. Основи статистики зовнішньоекономічної діяльності: монографія. - К.: НДІ статистики, 2001. – 189 с.
7. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. – 104 с.
- Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз*
8. Пугачова М.В., Михайлов В.С., Яценко Л.О. Деякі методологічні проблеми статистичного оцінювання державних фінансів України // Науковий вісник НАСОА, 2012, №4 (37). – С. 4-15.
9. Михайлов В.С. Торговельний баланс України: статистичний аналіз // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - № 1(65). - 2018 р. – С. 242-254.
10. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.
11. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.
12. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник Хмельницького національного університету, Серія «Економічні науки», 2025, № 2. - С. 230-240.

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

26.Економічні особливості функціонування сфери культури та шоу-бізнесу.

Культура є складним, багаторівневим соціальним явищем, що поєднує духовні, моральні, естетичні, інтелектуальні надбання людства, а також форми організації суспільного життя. Вона виконує ключову соціальну функцію - формує світогляд, систему цінностей, стиль мислення та поведінку людини.

У науці культура розглядається як:

- результат творчої діяльності людства;
- система соціальних норм, традицій, мови, символів;
- форма комунікації та соціальної взаємодії;
- «соціальна пам'ять» суспільства;
- механізм регуляції поведінки людей;
- чинник стабільності та розвитку суспільства.

У сучасній гуманітарній науці значне місце посідає постмодерністська концепція культури, яка підкреслює свободу творчості, відмову від жорстких

норм, плюралізм, децентралізацію та різноманіття культурних форм. Постмодернізм стверджує, що культура постійно трансформується, змінюється та набуває нових змістів.

Важливою є **взаємодія культури та економіки**. У науці існують дві основні позиції:

- марксистська - економіка визначає культуру, але культура також має зворотний вплив;
- підхід Дюркгейма і Вебера - саме культура формує економічну мотивацію, поведінку людей і значною мірою визначає економічний розвиток.

Культура виконує важливі *функції*:

- **освітньо-виховну** - соціалізація людини, формування особистості;
- **інтегративну і дезінтегративну** - об'єднання або розмежування соціальних груп;
- **регулятивну** - формування норм та моделей поведінки.

Сфера культури тісно пов'язана з економічним розвитком. Заклади культури впливають на якість людського капіталу, продуктивність праці, соціальну стабільність. Тому культура розглядається як **стратегічний ресурс держави**, важливий чинник соціально-економічних перетворень.

Особливістю економічних відносин у культурі є наявність окремої стадії **збереження культурних ресурсів** та специфічний результат діяльності — **культурні цінності і культурні блага**.

Культурні цінності - це твори мистецтва, традиції, мова, музика, фольклор, об'єкти спадщини тощо.

Культурні блага - це послуги та умови задоволення культурних потреб населення.

У сфері культури діють різні суб'єкти: держава, виробники культурного продукту, споживачі, посередники, критики. Творцями можуть бути як індивідуальні митці, так і організації. Економіка культури вивчає взаємовідносини щодо створення, збереження, поширення та споживання культурних продуктів.

У сучасних умовах розвиток світової культури пов'язаний із формуванням **креативної економіки** - сектора, що базується на інтелектуальній творчій діяльності та використанні інтелектуальної власності.

До креативної економіки належать: реклама, архітектура, дизайн, кіно, музика, телебачення, видавництво, медіа, комп'ютерні розваги, виконавські мистецтва. Їх діяльність спрямована на створення продуктів з високою творчою складовою.

Креативні індустрії - це весь цикл створення, виробництва та поширення культурних товарів і послуг. У сучасній економіці вони відіграють дедалі важливішу роль, адже:

- створюють додану вартість;
- забезпечують зайнятість;
- сприяють експорту культурних послуг;

- посилюють міжнародний імідж країни.

Творчі індустрії активно розвиваються в умовах постіндустріальної економіки та економіки знань, де головними ресурсами стають інформація, творчість та інновації. Їх зміст, структура та державна політика щодо розвитку визначаються міжнародними організаціями, зокрема UNCTAD, WIPO, UNDP.

У сфері культури та шоу-бізнесу виділяють такі стадії економічного процесу:

1. **створення культурного продукту** (творчий процес, написання сценарію, музики, постановка тощо);
2. **виробництво** (організація заходів, запис, зйомка, постановка);
3. **розповсюдження** (продюсування, реклама, продаж квитків, трансляції);
4. **споживання** (глядач, слухач, користувач);
5. **збереження** (архіви, фонди, музеї тощо - специфічна стадія для культури).

Економіка шоу-бізнесу поєднує культурний зміст і комерційний інтерес. Вона потребує продуманого менеджменту, маркетингу, інвестицій, захисту авторських прав, розвитку інфраструктури (продюсерські центри, концертні майданчики, касові системи, медіа-платформи).

Сучасний шоу-бізнес розвивається в умовах глобалізації та цифровізації. Його ключові тенденції:

- посилення ролі **медіатехнологій** та інтернет-платформ;
- комерціалізація культурної діяльності;
- зростання конкуренції на міжнародному ринку культурних продуктів;
- поєднання традиційної культури з новими форматами;
- зростання ролі брендів, іміджу, PR, маркетингу;
- підвищення значення креативного людського капіталу.

Для України розвиток культури та шоу-бізнесу має стратегічне значення: сприяє формуванню національної ідентичності, соціальної стабільності, економічному зростанню та міжнародному престижу.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність поняття «культура» та які основні підходи до її визначення?
2. Які функції культури є найважливішими для соціального розвитку суспільства?
3. Як взаємодіють культура та економіка?
4. У чому полягають погляди Маркса та Вебера на роль культури в економічному розвитку?
5. Які основні економічні особливості сфери культури?
6. Що таке креативна економіка та які галузі до неї належать?
7. Дайте визначення творчих (креативних) індустрій.
8. Які стадії виробництва культурного продукту можна виділити?

9. Які особливості сучасного розвитку шоу-бізнесу та сценічної культури?
10. Чому сфера культури є стратегічним ресурсом розвитку України?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовані джерела з теми.
2. Охарактеризуйте сферу культури як об'єкт вивчення економічної науки.
3. Розкрийте зміст поняття «художньо-творча продукція».
3. Надайте поняття та зміст «креативної економіки».
4. Розкрийте сучасні тенденції і особливості функціонування сценічної культури.

Рекомендована література до розділу 6.

1. Поплавський М.М. Шоу-бізнес: теорія, історія, практика: Підручник для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв. – К., 2009. – 344 с.
2. Проскуріна М.О. Організаційно-економічний механізм культурної індустрії України: монографія / М.О. Проскуріна -К.: «Національна академія управління», 2018. – 222 с.
3. Економічна привабливість української культури. Аналітична доповідь — К.: ФОП Лопатіна О. О., 2019. — 112 с.
4. Давимука С. А., Федулова Л. І. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія / С. А. Давимука, Л. І. Федулова ; ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”. – Львів, 2017. – 528 с.
5. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України // Ольга Ніколаєва, Андрій Онопрієнко, Світлана Таран, Юрій Шоломицький, Павло Яворський. – К.: КШЕ, 2020.- 111 с.

Структура освітнього компоненту

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
Лек.		Пр.	Сем	Ин	СРС	
1	2	3	4	5	6	7
I СЕМЕСТР						
Освітній блок 1. Загальні засади функціонування економіки						
РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ						
Тема 1. Економічна теорія як наука.		2	2			2
Тема 2. Етапи виникнення, становлення та розвитку економічної теорії.		2	2			2
Тема 3. Виробничі можливості суспільства. Соціальна сутність виробництва.		2				2
Тема 4. Інститути і право власності.		2				2
Тема 5. Економічний розвиток суспільства. Сучасні економічні системи Перехідна економіка.		2				2
Усього годин за розділом 1		10	4			10
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ						
Тема 6. Товарне виробництво. Теорії вартості і грошей.		2				2
Тема 7. Ринок як економічна форма організації функціонування економіки.		2				2
Тема 8. Конкуренція в ринковій економіці.		2				2
Усього годин за розділом 2		6				6
Освітній блок 2. Функціонування економіки на мікрорівні						
РОЗДІЛ 3. МІКРОЕКОНОМІКА						
Тема 9. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.		2				2
Тема 10. Підприємництво. Фірма в системі ринкових відносин.		2				2
Тема 11. Витрати і доходи фірми. Механізм ціноутворення.		4				2
Тема 12. Ринок праці. Заробітна плата.		2				2
Тема 13. Ринок капіталу. Процент.		2				2
Тема 14. Ринок землі. Земельна рента. Ринок нерухомості.		4				2
Усього годин за розділом 3		14				12
Усього годин за I семестр		32	4			36

II СЕМЕСТР						
Освітній блок 3. Функціонування економіки на макрорівні						
РОЗДІЛ 4. МАКРОЕКОНОМІКА						
Тема 15. Система макроекономіки. Основні результати і показники макроекономіки.		2				2
Тема 16. Макроекономічна рівновага та економічне зростання.		6				2
Тема 17. Макроекономічна нестабільність. Циклічність розвитку економіки.		4		2		
Тема 18. Грошовий ринок.		2				2
Тема 19. Кредитно-банківська система. Ринок цінних паперів.		2				2
Тема 20. Страховий ринок.		2				
Тема 21. Фінансова система. Державний бюджет. Податки.		2				
Тема 22. Економічна безпека держави.		2				2
Тема 23. Роль держави в ринковій економіці.		2				
Усього годин за розділом 4		28		2		12
Освітній блок 4. Міжнародна економіка та економіка культурно-мистецької діяльності						
РОЗДІЛ 5 . МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА						
Тема 24. Сутність, структура та закономірності розвитку світового господарства.		2				2
Тема 25. Міжнародні валютні відносини.		2		2		
Усього годин за розділом 5		4		2		2
РОЗДІЛ 6 . ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ						
Тема 26. Економічні особливості функціонування сфери культури та шоу-бізнесу.		2			2	
Усього годин за розділом 6		2			2	
Усього годин за II семестр		34			2	
Разом		66	4	4	2	48

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ до ринкової економіки.	2
2.	Макроекономічна нестабільність. Циклічність розвитку економіки.	2
3.	Система макроекономіки. Основні результати і показники макроекономіки.	2
4.	Економічні особливості функціонування сфери культури	2
	Разом	8

Теми індивідуальних занять: не передбачені

Теми для самостійного опрацювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Суспільне виробництво та його основні фактори.	2
2	Еволюція економічних систем як форм господарювання.	2
3	Сучасна модифікація вартісних відносин.	2
4	Сутність і функції ринку.	2
5	Конкуренція, її сутність та основні функції в ринковій економіці.	2
6	Соціально-економічні функції домогосподарств.	2
7	Підприємницька діяльність, її сутність та організаційні форми.	2
8	Заробітна плата як регулятор ринку праці.	2
9	Проблеми та перспективи інвестиційної діяльності в Україні.	2
10	Валовий національний продукт і валовий внутрішній продукт.	2
11	Грошовий ринок, грошова маса та швидкість обігу грошей.	2
12	Комерційні банки, їх операції та послуги.	2
13	Економічна глобалізація: сутність та характерні риси.	2
14	Наукові методи, які використовує економічна теорія.	2
15	Значення для економічного аналізу обчислення виробничої функції.	2
16	Характерні риси постіндустріального суспільства.	2
17	Споживна вартість і мінова вартість товару.	2
18	Методи розрахунку коефіцієнту цінової еластичності попиту.	2
19	Концепції конкуренції, які існують в економічній теорії.	2
20	Умови досягнення споживчої рівноваги.	2
21	Основний та оборотний капітал фірми.	2
22	Форми і системи заробітної плати.	2
23	Основні сегменти ринку кредитних ресурсів.	2
24	Основні типи грошової (монетарної) політики держави.	2
	Разом	48

Методи та форми навчання

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. Словесні методи

Пояснення - розкриття сутності економічних явищ і процесів доступною мовою.

Бесіда (евристична, репродуктивна, проблемна) - стимулювання логічного мислення, розвиток економічного аналізу.

Лекція - системне викладення теоретичного матеріалу з використанням мультимедійної підтримки.

Розповідь - подання матеріалу у формі опису економічних кейсів, історій, прикладів із реальної економічної практики.

Інструктаж - усне пояснення послідовності дій під час виконання навчального завдання.

2. Наочні методи

Демонстрація (відеоматеріали, презентації, графіки, діаграми, формули, фрагменти навчальних занять).

Ілюстрація (схеми, таблиці, моделі).

3. Практичні методи

1. Вправи та тренінги - формування умінь комунікації, економічної аргументації, навичок взаємодії зі здобувачами освіти.

2. Розв'язування практичних економічних задач і ситуацій - розвиток аналітичного мислення та прийняття рішень.

3. Моделювання економічних дій - створення умовних ситуацій з відповідною організацією економічного обґрунтування управлінських рішень.

4. Інтерактивні методи

1. Дискусія, мікрогрупи, «мозковий штурм» - активізація творчого мислення й обміну досвідом.

2. Рольові ігри - відтворення взаємодії «викладач - здобувач освіти».

3. Кейс-метод - аналіз проблемних ситуацій та вироблення рішень.

5. Методи самостійної роботи здобувачів освіти

Опрацювання літератури та нормативних документів.

Підготовка анкет, схем/порівняльних таблиць тощо.

Рефлексія отриманих економічних знань (щоденники спостережень, самоаналіз занять тощо).

Методи та форми контролю

Форма підсумкового контролю успішності навчання – диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Система оцінювання побудована за 4-бальною шкалою.

Контроль якості знань

Політика щодо академічної доброчесності

Вимога оригінальності та авторства. Усі письмові роботи повинні відображати особисту думку, аналіз і висновки здобувача освіти. Очікується, що здобувачі освіти формують власну інтерпретацію й аргументацію на основі опрацьованих джерел та прослуханих творів.

Правильне посилання на джерела. Використання ідей, фактів або цитат інших авторів допускається за умови чіткого зазначення джерела у списку літератури або підписі до роботи. Короткі цитати (у лапках) і перефразування слід супроводжувати посиланням на первинне джерело.

Використання цифрових інструментів і штучного інтелекту. Цифрові сервіси (редактори, перекладачі, генератори ідей) можна застосовувати як допоміжний інструмент для перевірки мови, структурування матеріалу або генерації попередніх тез. У разі використання таких сервісів студент зобов'язаний вказати це у роботі (коротка примітка: «Частково підготовлено з використанням ...»).

Перевірка якості текстів. Для забезпечення чесності та якості робіт може застосовуватися технологічна перевірка на текстову схожість (тест на коректність цитування та посилань). Це робиться лише з метою виявлення фрагментів, які потребують доопрацювання оформлення, а не для покарання.

Наслідки невідповідності вимогам. Якщо робота не відповідає вимогам авторства й оформлення (великі неоформлені запозичення, відсутність посилань чи явна неавторська підготовка), викладач запропонує один із варіантів корекції: повернення на доопрацювання з пониженням максимальної оцінки, письмові рекомендації щодо виправлення, або індивідуальне завдання на заміну. У разі систематичних порушень застосовуються академічні процедури Коледжу.

Політика щодо відвідування занять

Відвідування занять є **обов'язковим компонентом освітнього процесу**. У разі **об'єктивних причин** (хвороба, участь у мистецьких або концертних заходах Коледжу, офіційне представлення закладу на конкурсах тощо)

здобувач освіти може пройти навчальний матеріал в онлайн-формі або за індивідуальним графіком, погодженим із викладачем.

Пропущені заняття підлягають обов'язковому відпрацюванню у формі, визначеній викладачем (усна співбесіда, виконання додаткового завдання, коротке повідомлення або міні-тест).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

ОБ 1	ОБ 2	ОБ 3	ОБ 4	ОБ 5	ОБ 6	СРС	Семінари. Захист інд. завдань	Залік	Всього
T1 – T5	T1- T8	T1- T14	T1- T24	T1- T26	T1- 27	20	8	40	100
5	4	11	9	2	1				
32									

Активність на лекції – ОБ 1 - 0,5 балу; ОБ 2 – 0,5 балу; ОБ 3 – 0,5 балу; ОБ 4 - 0,5 балу; ОБ 5– 0,5 – балу; ОБ 5– 0,5 – балу.

Самостійна робота студентів (здобувачів вищої освіти) – 20 балів

Бали за СРС (самостійну роботу студентів) від 0 до 4 вираховуються на основі чітких критеріїв виконання завдань та відповідності вимогам закладу вищої освіти та викладача.

Нижче наведено стандартну шкалу оцінювання самостійної роботи:

Критерії нарахування балів

• **4 бали («відмінно»):** роботу виконано повністю, вчасно та без помилок. Студент виявив глибокі знання матеріалу, використав додаткові джерела, логічно структурував текст та зробив правильні висновки.

• **3 бали («добре»):** завдання виконано в повному обсязі та вчасно. Проте в роботі є незначні неточності, дрібні помилки в оформленні або матеріалі бракує самостійного аналізу.

• **2 бали («задовільно»):** робота виконана, але поверхово або з порушенням дедлайну. Текст містить суттєві помилки, матеріал скопійовано без належного опрацювання, відсутня логіка у висновках.

• **1 бал («незадовільно»):** студент здав роботу, яка не відповідає більшості вимог. Завдання виконано лише частково (менше половини), а викладений матеріал є фрагментарним.

• **0 балів:** Роботу взагалі не здано, виявлено повний плагіат (списування) або вміст роботи повністю не відповідає заданій темі.

Індивідуальні заняття студентів (здобувачів вищої освіти)

Для індивідуальних завдань (ІНДЗ) або поточних робіт (анкетування, есе, міні-дослідження), які оцінюються у **4 бали**, критерії переважно базуються на повноті розкриття теми, самостійності виконання та якості оформлення.

4 бали за одну окрему роботу розподіляються за такими стандартними критеріями:

- **Повнота та логічність відповіді (2 бали):** здобувач демонструє розуміння базових економічних термінів, правильно аналізує ситуацію (якщо це анкета) або сутність проблеми (якщо це есе). Відповідь має бути обґрунтованою та змістовною.

- **Самостійність мислення та аналіз (1 бал):** відсутність плагіату. Наявність власних висновків, суджень або пропозицій щодо розглянутого економічного явища чи проблеми.

- **Оформлення та грамотність (1 бал):** робота має чітку структуру, витриманий академічний стиль, правильне використання економічної термінології. Текст оформлено згідно з вимогами викладача.

Виступ на семінарі - 4 бали.

Викладач оцінює виступ комплексно, звертаючи увагу на зміст, логіку та самостійність мислення. Основні критерії для отримання 4 балів за виступ на семінарі включають:

- **Повнота та змістовність:** тема розкрита, матеріал викладено інформативно і по суті, але без надмірної деталізації.

- **Логічність та структура:** виступ має чіткий план, вступ, основну частину та правильні висновки. Думки висловлюються послідовно.

- **Володіння матеріалом:** студент демонструє розуміння теми, орієнтується в термінології та може навести приклади.

- **Самостійність:** матеріал опрацьовано самостійно з використанням кількох джерел (а не просто дослівний переказ підручника чи чужої презентації).

- **Грамотність та аргументація:** мова чітка і зрозуміла, відповідь аргументована. Допускаються лише незначні неточності або дрібні помилки, які не впливають на загальне розуміння теми.

Залік (відповідь на питання білету усно) – 40 балів.

Навчально-методична карта освітнього компоненту

Всього: лекції 68 год., семінарські 4 год., самостійна робота 48 год., форма контролю – залік

Освітні блоки	Освітній блок 1	Освітній блок 2
Лекції	T1-T5 – 5 балів	T1-T8 – 4 бали
	Освітній блок 3	Освітній блок 4
	T1-T14 – 11 балів	T1-T24 – 9 балів
	Освітній блок 5	Освітній блок 6
	T1-T25- 2 бали	T1-T26 - 1 бал
Теми семінарських занять	Вступ до ринкової економіки. Макроекономічна нестабільність. Циклічність розвитку економіки. - 4 бали	Система макроекономіки. Основні результати і показники макроекономіки. Економічні особливості функціонування сфери культури. - 4 бали
Самостійна робота	5 індивідуальних завдань по 4 бали - 20 балів	
Види контролю	Залік – 40 балів	
Разом – 100 балів		

Контрольні запитання до заліку

1. Охарактеризуйте основні елементи предмета економічної теорії.
2. Які умови необхідні для виникнення та розвитку товарного виробництва?
3. Що таке валовий національний продукт?
4. Що таке суспільне виробництво?
5. Які функції виконує конкуренція?
6. У чому полягає сутність категорії «капітал»?
7. У чому полягає сутність домогосподарств?
8. Які функції виконує фірма?
9. Які форми міжнародних економічних зв'язків вам відомі?
10. У чому полягають причини виникнення економічних знань?
11. Яка різниця між товарами і послугами; товарами і грошима?
12. Яка специфіка економічних відносин у сфері культури?
13. Що таке Інтернет-економіка?
14. Що таке ринок? Які функції він виконує?
15. Що вивчає макроекономіка?
16. Поясніть сутність маркетингу як комерційної діяльності фірми.
17. Які існують методи розрахунку валового національного продукту?
18. Що таке корисність та цінність товару?
19. Що таке грошова база?
20. Що являє собою платіжний баланс держави?
21. У чому полягають основні положення теорії Дж. Кейнса?
22. Дайте характеристику основному та оборотному капіталу фірми.
23. Які складові включаються у поняття «інвестиційний клімат»?
24. У чому полягає сутність закону цін?
25. Розкрийте суть поняття «економічна глобалізація».
26. Як встановлюється і змінюється ринкова рівновага?
27. Які існують види монополізму?
28. Як формується попит на працю?
29. Розкрийте економічний зміст поняття «корисність».
30. Чому заробітна плата є основним регулятором ринку праці?
31. Що таке кредитно-банківська система країни?
32. Які наукові методи використовує економічна теорія?
33. Якими рисами характеризується постіндустріальне суспільство?
34. Які міжнародні економічні організації вам відомі?
35. Які функції виконують гроші?
36. Які особливості притаманні країнам із перехідною економікою?
37. Охарактеризуйте предмет і методи економіки культури.
38. Назвіть основні фактори виробництва і охарактеризуйте їх.
39. Яку роль при обміні на ринку праці відіграють трудові контракти (договори)?
40. Які основні функції центрального (національного) банку?
41. Що таке виробнича функція?

- 42.Що показує швидкість обігу грошей?
- 43.Що означає «облікова ставка»?
- 44.Які функції виконує економічна теорія як наука?
- 45.Розкрийте зміст понять «продуктивні сили», «виробничі відносини».
- 46.Про що свідчить грошовий мультиплікатор?
- 47.У чому полягає сутність закону цін?
- 48.Що таке «чиста продуктивність капіталу»?
- 49.Назвіть основні фактори виробництва і охарактеризуйте їх.
- 50.Сформулюйте закон вартості.
- 51.Які макроекономічні показники використовуються системою національних рахунків?
- 52.Охарактеризуйте споживну вартість і мінову вартість товару.
- 53.Що таке менеджмент? Які функції виконує менеджмент?
- 54.Що таке національне багатство?
- 55.Що таке корисність та цінність товару?
- 56.Як встановлюється і змінюється ринкова рівновага?
- 57.Розкрийте економічний зміст лізингу.
- 58.Що означає поняття «економічна система»?
- 59.Що таке кредит? Які види кредиту вам відомі?
- 60.Назвіть основні функції ринку цінних паперів.
- 61.Як обчислити основні показники економічної ефективності?
- 62.Поясніть сутність підприємництва як економічного ресурсу.
- 63.Чому заробітна плата є основним регулятором ринку праці?
- 64.Яке значення для економічного аналізу має обчислення виробничої функції?
- 65.Від чого залежить ефективність макроекономіки?
- 66.Які є форми, види та механізми конкурентної боротьби?
- 67.Охарактеризуйте основні інструменти грошово-кредитної політики.
- 68.Якими принципами регулюється економічна поведінка суб'єктів господарювання?
- 69.Що характеризує недосконалу конкуренцію?
- 70.З якою метою проводяться грошові реформи?
- 71.Охарактеризуйте структуру (класифікацію) творчих індустрій.
- 72.Охарактеризуйте роль і місце культури в житті суспільства.
- 73.Які ви знаєте основні суспільні функції культури?
- 74.Яка специфіка економічних відносин у сфері культури?
- 75.Охарактеризуйте предмет і методи економіки культури.
- 76.Визначте поняття «креативна економіка» та «креативна індустрія».
- 77.Що таке художньо-творча продукція?
- 78.Сучасні особливості функціонування сценічної культури та шоу-бізнесу

Оцінювання результатів навчання

Підсумковий контроль здійснюється у формі екзамену із врахуванням поточного оцінювання, а також виконання усіх видів самостійної роботи.

Сума балів за всі види навчальної діяльності	За шкалою ECTS	За національною системою	Характеристика знань, умінь і навичок здобувача освіти
90 - 100	A	відмінно	Здобувач освіти має глибокі, системні знання з усіх тем курсу, вільно володіє економічною термінологією, уміє творчо застосовувати знання для аналізу й розв'язання практичних ситуацій у сфері культури та мистецтва. Демонструє логічне, послідовне, аргументоване мислення.
82-89	B	дуже добре	Матеріал засвоєно повністю, здобувач освіти впевнено володіє навчальним матеріалом, логічно викладає думки, здатен застосовувати знання у типових ситуаціях, проте допускає незначні неточності у деталях.
74-81	C	добре	Здобувач освіти володіє основним змістом курсу, може пояснити економічні явища й поняття, але потребує допомоги викладача при застосуванні знань у нових або комплексних ситуаціях.
64-73	D	задовільно	Засвоєння матеріалу неповне, знання фрагментарні, термінологія використовується неточно. Є труднощі в аналізі й аргументації, але виявлено розуміння основних понять і бажання вдосконалюватися.
60-63	E	достатньо	Мінімальний рівень засвоєння: здобувач освіти має загальні уявлення про основні економічні категорії, але не може повністю пояснити їхній зміст і

			взаємозв'язок. Знання поверхові, практичні вміння майже не сформовані.
35-59	FX	незадовільно (з можливістю повторного складання)	Здобувач освіти володіє окремими фрагментами матеріалу, не може системно пояснити економічні процеси, робить суттєві помилки у визначеннях і висновках, потребує додаткової підготовки.
0-34	F	незадовільно (з обов'язковим повторним вивченням)	Здобувач освіти не володіє базовими знаннями, не розуміє суті економічних понять і процесів, не здатен виконати елементарні навчальні завдання з ОК.

Методичне забезпечення

Навчально – методичний комплекс освітнього компонента:

- робоча програма;
- методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи;
- методичні рекомендації до семінарських занять;
- рекомендовані джерела.

Навчально-методичні матеріали викладача

- Робоча програма освітнього компоненту (із тематичним планом і структурою занять).
- Силабус курсу.
- Конспекти лекцій (у друкованому або електронному вигляді).
- Інструктивно-методичні вказівки до семінарських занять та організації самостійної роботи.

2. Матеріали для самостійної роботи здобувачів освіти:

- Питання для самоперевірки здобувачів освіти.
- Списки рекомендованих джерел із доступом до онлайн-ресурсів.

3. Оціночно-контрольні матеріали

- Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.
- Приклади типових завдань для поточного та підсумкового контролю.
- Білети для проведення заліку.

4. Електронні ресурси

- Електронна освітня платформа (Moodle, Zoom).

- Науково-довідкові матеріали
- Основна та додаткова література (підручники, збірники статей).
- Законодавча база: Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту».
- Професійні стандарти, освітні стандарти МОН України.
- Матеріали науково-практичних конференцій.
- Посилання на репозиторій Коледжу <https://rep.dance-academy.kyiv.ua>

Рекомендовані джерела

Основні:

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. - К. : Знання, 2008. - 368 с.
2. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник / В. Д. Базилевич. - К.: Знання-Прес, 2007. - 719 с.
3. Білецька Л. В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка : навч. посіб. / Л. В. Білецька, О. В. Білецький, В. І. Савич. - 2-ге вид. переробл. та доп. - К. : Центр учб. л-ри, 2009. - 688 с.
4. Гальчинський А. С. Економічна теорія : підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. - К. : Вища школа, 2007. - 503 с.
5. Дзюбик С. Д. Основи економічної теорії: навч. посібник / С. Д. Дзюбик, 7. С. Ривак. — 2-ге вид. перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 491 с
6. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.
7. Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М.І. Колосінська, С.І. Белей, С.В. Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. - 200 с.
8. Економічна теорія: підручник / за заг. ред. В.П. Якобчук. – К.: Видавництво Ліра-К, 2020. – 450 с.
9. Мартин О.М. Економічна теорія: Навчальний посібник. – Львів: ЛДУ БЖД, 2011. – 292 с.
10. Основи економічної теорії. Підручник, 3-тє вид. / За загальн. ред. Ю.В. Ніколаєнка. – К.: ЦУЛ, 2003. – 540 с.
11. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.
12. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н. Климко – 5-те вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2004. – 615 с.
13. Вступ до економічної теорії: навчальний посібник / Авт. кол.: Михайлов В.С., Неділько В.В., Нежива С.М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. - 144 с.

Додаткові:

1. Бочан І. О. Основи економічної теорії: інституціональний підхід: навч. посіб. / І. О. Бочан. - К. : Знання, 2012. - 211 с.
2. Дорошевский М. В. Основы экономики: учеб. пособие / М. В. Дорошевский, Г. В. Мысливец. - К. : ДП "ИД "Персонал", 2009. - 142 с.
3. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / [З. Ватаманюк, Панчишин, В. Буняк та ін.]; за ред. З. Ватаманюка і С. Панчишина. - К.: Альтернативи, 2001. - 409 с.
4. Економічна теорія: Політична економія : підручник / [С. І. Юрій, В. Буян, Р. М. Березюк та ін.]. - К.: Кондор. - 2009. - 690 с.

5. Єременко В. Г. Економічна наука: науково-методичний посібник / В. Г. Єременко, Г. В. Максименко. - К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. - 184 с.
6. Єременко В. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Єременко. - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. - 351 с.
7. Кулішов В. В. Економіка від простого до складного: навч. посібник / В. В. Кулішов. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 184 с.
8. Михайлов В.С. Основи статистики платіжного балансу. - К.: ДАСОА, 2004. - 104 с.
9. Основи економічної теорії: підручник / [А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін.] ; за ред. А. А. Чухна. - К. : Вища шк., 2001.- 606 с.
10. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / відп. ред. Г. Н. Климко. - 5-те вид., випр. - К. : Знання-Прес, 2002. - 615 с.
11. Політична економія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова. - К. : Академія, 2007. - 672 с.
12. Політична економія: навчальний посібник / За ред. Г. І. Башнянина і Є. С. Шевчука. - Вид. 4-те, пероб. і доп. - Львів : Магнолія Плюс, 2006. - 308 с.
13. Поплавський М.М. Шоу-бізнес: теорія, історія, практика: Підручник для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв. – К., 2009. – 344 с.
14. Рожкова Т. С. Основи економічної теорії: курс лекцій / Т. С. Рожкова. - К.: КиМУ, 2011. - 315 с.
15. Таукач Г.Л., Федосова О.В. Економіка культури і мистецтва // Підручник.- К.: «Вища школа», 2012. - 232 с.

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

1. Основні характеристики і умови зовнішньої торгівлі України: монографія / Пузанов І.І., Михайлов В.С., Пузанова Т.М., Харлім В.М. - К.: ІВЦ АЛКОН НАН України, 2008. – 384 с.
2. Осауленко О.Г., Пугачова М.В., Михайлов В.С. Моніторинг державних фінансів в умовах проведення реформ (розділ 3.4 у монографії) / Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ: у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління»: – К., 2011. – Т. 1: Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. 2011. – С. 341-365.
 1. Михайлов В.С., Прилипко Ю.І. Шепель К.І. Сезонні коливання і календарні ефекти: деякі проблеми теорії і практики статистичного оцінювання // Статистика України, №4. – 2012. – С. 16-21.
 2. Пугачова М.В., Михайлов В.С., Ященко Л.О. Деякі методологічні проблеми статистичного оцінювання державних фінансів України // Науковий вісник НАСООА, 2012, №4 (37). – С. 4-15.
 3. Михайлов В.С., Прилипко Ю.І. Методологічні проблеми вибіркового спостереження підприємств роздрібною торгівлі // Статистика України, 2013, № 4(63), С. 8-15.

4. Михайлов В.С., Ханін О.Г. Підходи щодо статистичного моделювання вітчизняного ринку праці: сегмент молодих професіоналів та фахівців. // Статистика України, 2013, № 4(63), С. 24-31.
5. Михайлов В.С., Полтавець Л.Л. Підходи до статистичного прогнозування споживання енергетичних ресурсів // Статистика України, 2014, № 1 (64), С. 20-25.
6. Михайлов В.С. Методологічні питання вибірових спостережень домогосподарств у сфері сільського господарства // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - № 2(58). - 2016 р. – С. 285-300.
7. Михайлов В.С. Торговельний баланс України: статистичний аналіз // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - № 1(65). - 2018 р. – С. 242-254.
8. Михайлов В.С., Єфімова В.В. Насім Талеб: статистичні концепції та їхнє філософське осмислення // Університетські наукові записки. - Хмельницький: ХУУП. - №2 (80). - 2021 р. - С. 239-249.
9. Михайлов В.С., Єфімова В.В., Неділько В.В. Сучасна інтерпретація соціально-економічних циклів: методологічні аспекти // Актуальні проблеми економіки, №6 (264), 2023. – С. 59-68.
10. Михайлов В.С., Кулинич Р.О. Соціально-економічні цикли: теоретична інтерпретація та статистичне оцінювання // Вісник Хмельницького національного університету, 2023, № 6. - С. 413-423.
11. Михайлов В.С., Кулинич Р.О., Неділько В.В. Соціально-економічні цикли: теоретична візія та статистичні оцінки // Вісник Хмельницького національного університету, Серія «Економічні науки», 2025, № 2. - С. 230-240.